

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll och om ändring av vissa lagar som har samband med den

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås att det stiftas en lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll och att det görs ändringar i ärvdabalkens 8 kap. om bidrag och gottgörelse. Dessutom föreslås nödvändiga ändringar i lagen om skatt på arv och gåva, 10 kap. i rättegångsbalken, lagen om återvinning till konkursbo, lagen om vissa personregister vid magistraterna och lagen om förmyndarverksamhet.

I den föreslagna lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll finns bestämmelser om åtskiljande av sambors egendom och om eventuell gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet när samboförhållandet upphör. I förslaget definieras sambor som parter i ett parförhållande där parterna bor i gemensamt hushåll. Parterna ska antingen ha bott i gemensamt hushåll i minst fem år eller ha eller ha haft ett gemensamt barn eller ha eller ha haft gemensam vårdnad om ett barn.

Syftet med lagen är inte att jämställa sambor med gifta par. Sambor ska genom avtal kunna avvika från de flesta bestämmelserna i den föreslagna lagen. Sambor ska dock inte på giltigt sätt kunna avstå från sin rätt att kräva åtskiljande av egendom och inte heller från sin rätt att begära förordnande av en skiftesman för att förrätta åtskiljandet.

Enligt förslaget ska vardera sambon behålla

sin egendom vid åtskiljandet. En sambo har dock rätt till gottgörelse för sina insatser för det gemensamma hushållet, om sambon under samboförhållandet har hjälpt sin partner att öka dennes tillgångar och ett åtskiljande utifrån ägandeförhållandet skulle leda till att den ena sambon gynnas på bekostnad av den andra. Dessutom föreslås bestämmelser om förordnande av en skiftesman för att förrätta åtskiljandet av sambornas egendom och för att avgöra anspråk på gottgörelse, om samborna eller en sambo och den andra sambons arvingar inte kan komma överens om saken.

Den föreslagna lagen ska gälla alla parförhållanden, både när parterna är av olika kön och när de är av samma kön. Som samboförhållande betraktas inte ett parförhållande där en part är gift eller partner i ett registrerat partnerskap. Inga formkrav ska gälla för att ett samboförhållande ska uppstå eller avslutas. Däremot ska formkrav som motsvarar arvskifte gälla för åtskiljandehandlingen.

Genom de föreslagna ändringarna av 8 kap. i ärvdabalken kompletteras skyddet för sambor vid upplösning av ett samboförhållande. En sambo får möjlighet till bidrag enligt prövning, vilket ska trygga försörjningen efter den andra sambons död.

Lagarna avses träda i kraft ca tre månader efter det att de har antagits och blivit stadfästas.

INNEHÅLL

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
INNEHÅLL	2
ALLMÅN MOTIVERING	4
1 INLEDNING.....	4
2 NULÅGE	4
2.1 Förekomsten av sambofamiljer.....	4
2.2 Ekonomi och arbetsfördelning i sambofamiljer	6
2.3 Lagstiftning och praxis.....	9
Ägandeförhållanden och hur de ska visas	9
Tillämpliga bestämmelser på gemensamt ägande	9
Samägende av bostadsrätt	10
Avtal för den händelse att ett samboförhållande upphör.....	10
Återbetalning av obehörig vinst och motsvarande ersättningar	10
Åtskiljande av egendom och avgörande om tvistefrågor	11
Sambors arvsrättsliga status	11
2.4 Den internationella utvecklingen samt lagstiftningen i utlandet och i EU.....	12
2.5 Bedömning av nuläget	12
3 MÅLSÄTTNING OCH DE VIKTIGASTE FÖRSLAGEN	13
3.1 Målsättning	13
3.2 De viktigaste förslagen och alternativ för genomförandet.....	13
De föreslagna bestämmelsernas tillämpningsområde	13
Sambors ägandeförhållanden	14
Gottgörelse av insatser i det gemensamma hushållet.....	14
Förordnande av skiftesman	15
Bidragsbestämmelsen i 8 kap. i ärvdabalken	15
4 PROPOSITIONENS KONSEKVENSER	15
4.1 Ekonomiska konsekvenser	15
4.2 Konsekvenser för myndigheterna	16
4.3 Samhälleliga konsekvenser	17
5 BEREDNINGEN AV PROPOSITIONEN	17
5.1 Beredningsskeden och beredningsmaterial	17
5.2 Remissyttranden och hur de har beaktats.....	18
DETALJMOTIVERING	20
1 LAGFÖRSLAG	20
1.1 Lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll	20
1 kap. Allmänna bestämmelser	20
2 kap. Åtskiljande av egendom.....	21
3 kap. Gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet	22
4 kap. Särskilda bestämmelser och ikraftträdande.....	24
1.2 Lag om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken	25
1.3 Lag om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva.....	26
1.4 Lag om ändring av 10 kap. i rättegångsbalken	26
1.5 Lag om ändring av lagen om återvinning till konkursbo	26
1.6 Lag om ändring av lagen om vissa personregister vid magistraterna	27
1.7 Lag om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet	27
2 IKRAFTTRÄDANDE OCH ÖVERGÅNGSBESTÄMMELSER	28
3 FÖRHÅLLANDE TILL GRUNDLAGEN OCH LAGSTIFTNINGSORDNING	28

LAGFÖRSLAG	30
1. Lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll	30
2. Lag om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken.....	32
3. Lag om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva	33
4. Lag om ändring av 10 kap. i rättegångsbalken	34
5. Lag om ändring av lagen om återvinning till konkursbo.....	35
6. Lag om ändring av lagen om vissa personregister vid magistraterna.....	36
7. Lag om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet.....	37
BILAGA	38
PARALLELLTEXT	38
2. Lag om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken.....	38
3. Lag om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva	40
7. Lag om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet.....	41

ALLMÄN MOTIVERING

1 Inledning

Statistiken visar att ca var femte familj i Finland är en s.k. sambofamilj. I två av fem sambofamiljer finns ett eller flera barn. Det är sålunda fråga om en viktig familjeform. Enligt olika utredningar förekommer samägande i stor utsträckning mellan samborna, liksom också gemensam ekonomi och arbetsfördelning.

I lagstiftningen finns inga särskilda bestämmelser om sambors ömsesidiga förmögensförhållanden. Detta betyder att samma förmögensrättsliga bestämmelser och principer gäller för dem som för personer som är främmande för varandra. När dessa bestämmelser och principer tillämpas på fördelningen av sambors egendom är det inte möjligt att i tillräcklig grad ta hänsyn till att det funnits en ekonomisk gemenskap mellan samborna under samboförhållandet.

Enligt gällande arvsrättsliga bestämmelser har en efterlevande sambo inte rätt till ekonomisk trygghet ur sin sambos kvarlåtenskap, om inte den som avlidit har upprättat ett testamente till sin sambos förmån.

Syftet med denna proposition är att klargöra och förbättra sambors rättsliga ställning när ett samboförhållande upphör. Ett samboförhållande kan upphöra antingen ge-

nom att samborna separerar eller den ena sambon avlider.

2 Nuläge

2.1 Förekomsten av sambofamiljer

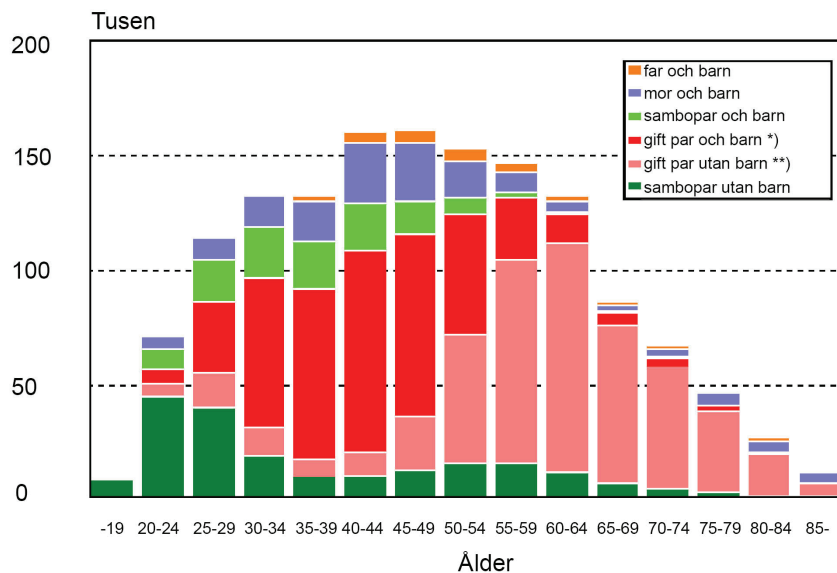
Enligt statistikcentralens befolkningsstatistik fanns det sammanlagt ca 1 444 000 familjer i Finland år 2008. Av dessa var 66,3 procent familjer där parterna ingått äktenskap eller registrerade partnerskap, 21,3 procent var sambofamiljer och 12,4 procent var familjer med en förälder.

Från och med 1970-talet har antalet sambofamiljer ökat snabbt och trenden ser ut att fortsätta. Enligt statistikcentralens statistik "Familjer enligt familjetyp" har andelen sambofamiljer av det totala antalet familjer utvecklat som följer:

1970	2,3 %
1980	8,0 %
1990	13,8 %
2000	18,7 %
2008	21,3 %

Följande bild visar förekomsten av samboförhållanden i olika åldersgrupper:

BILD 1: Familjer efter familjetyp och hustruns/moderns ålder (Statistikcentralen 2008)

I svartvit text framträder inte de färger som använts för att beskriva olika familjetyper, men i staplarna visas familjetyperna i den ordning som anges i förklaringen till höger. Bilden visar att samboförhållanden förekommer klart mest i de unga åldersklasserna, men också en betydande del av medelåldersfamiljerna är sambofamiljer. Detta kan anses peka

på att en del av dem som lever i ett parförhållande medvetet har valt samboförhållandet som en varaktig samlevnadsform. I de något över 300 000 sambofamiljer som statistikfördes 2008 fanns det ett eller flera barn i 38 procent av familjerna, dvs. i ca 116 000 sambofamiljer.

TABELL 1: Familjer i Finland efter civilstånd

	Gifta familjer	Sambofamiljer	Familjer med en vårdnadshavare	Registrerade parförhållanden	Sammanlagt
1970	982 563 (85,2 %)	25 900 (2,3 %)	145 415 (12,6 %)	0	1 153 878
1980	1 014 044 (79,3 %)	102 100 (8,0 %)	161 958 (12,7 %)	0	1 278 102
1990	1 004 514 (73,6 %)	189 367 (13,8 %)	171 458 (12,6 %)	0	1 365 339
2000	950 887 (67,8 %)	262 713 (18,7 %)	188 363 (13,5 %)	0	1 401 963
2008	956 908 (66,3 %)	307 143 (21,2 %)	179 091 (12,4 %)	1244 (0,1 %)	1 444 386

2.2 Ekonomi och arbetsfördelning i sambofamiljer

I forskningsrapporten om samboförhållanden (Aromaa—Cantell—Jaakkola: Avoliitto. Tutkimuksia avoliiton yleisyydestä ja yleistyemisestä Suomessa, Helsinki 1981, 24—26) indelas samboendet i samboförhållanden, äktenskap som inletts med ett samboförhållande och äktenskap. Rapporten byggde på en enkätundersökning som gjordes 1978. I rapporten konstaterades det att skillnaderna mellan de olika parförhållandena var mycket små vad gällde ägandet av bil, bostad och sommarställe. Den största skillnaden fanns i fråga om ägarbostäder. Det var klart vanligare med ägarbostäder i äktenskap än i samboförhållande. Ägande av bilar och sommarställen verkade också vara något vanligare i gifta familjer. I fråga om ekonomin kunde man konstatera att parterna i unga parförhållanden verkade betala sina egna utgifter oberoende av förhållandets typ, medan ekonomin blev mer gemensam när parförhållandet blev äldre. Det kunde också konstateras att det oberoende av parförhållandets typ verkade vara kvinnan som använde sina inkomster för utgifter inom hemmets ram, t.ex. utgifter som föranleddes av barnen, medan mannen använde sina inkomster för utgifter utanför

hemmet, t.ex. bil, nöjen och inköp av alkohol.

I forskningsrapporten (Raijas-Wilksa, Huolenpitoa ja jakamista — rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä, Kuluttajatutkimuskeskuksen työselosteita ja esitelmiä 2007:104) studerades bl.a. den interna inkomstfördelningen i familjerna, fördelningen av hemarbetet och beslutsfattandet i fråga om användningen av tid och pengar 2006. Genom undersökningen fick man också information om sambofamiljernas ekonomi och arbetsfördelning, trots att det huvudsakliga syftet med enkäten var att undersöka barnfamiljer oberoende av civilstånd och största delen av respondenterna var familjer som levde i äktenskap.

Undersökningen visar för det första att enkätsvaren från 1978 om hur familjerna använder sina inkomster fortfarande är relevanta. Det är fortfarande kvinnan som oftast bär huvudansvaret för t.ex. utgifterna för den mat som köps hem. Mannen betalar oftare utgifterna för mat som äts på restaurang och kostnaderna för bil och andra motorfordon, boendekostnaderna och utgifterna för hemelektronik. I fråga om förvärvandet av egendom är det av vikt att det enligt enkäten oftare är mannen än kvinnan som betalar kostnaderna för lån och amorteringar.

TABELL 2: Finansiering av familjernas gemensamma utgifter, procentandelar per utgiftskategori (N=833) (Raijas—Wilksa 2007, 27)

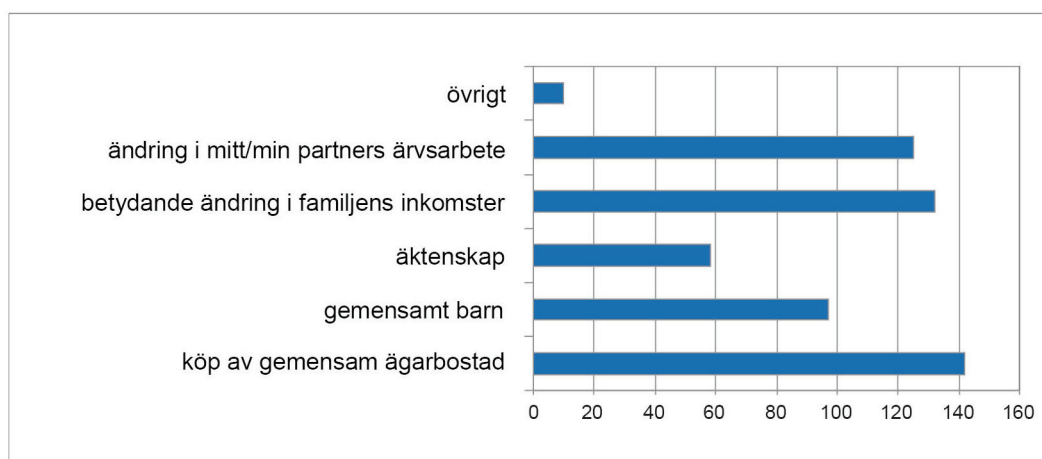
	Mannen	Kvinnan	Båda tillsammans	Varierande	Sammanlagt
Matinköp till hemmet	11	28	57	4	100
Måltider på restaurang	20	7	59	9	100
Bil och andra motorfordon	41	3	53	1	100
Hyra, bostadsvederlag och andra boendekostnader	27	12	58	2	100

Semesterresor och kryssningar	11	7	71	7	100
Bio, teater, konserter, idrottsevenemang	8	8	64	14	100
Andra nöjen (bl.a. nöjesparker och badinrättningar)	9	7	69	13	100
Hushållsmaskiner och möbler	13	9	71	6	100
Hemelektronik	26	6	62	6	100
Räntor och amorteringar	24	9	54	2	100

De flesta respondenterna uppgav att köp av en gemensam ägarbostad eller ett gemensamt barns födsel betydligt oftare ledde till att skötseln av ekonomin ändrades än t.ex. det faktum att parterna ingick äktenskap. En ändring i den ena partens eller familjens inkomster ledde dock nästan lika ofta som en

gemensam ägarbostad till att skötseln av ekonomin ändrades. Resultatet pekar på att betydande gemensamma anskaffningar eller ett gemensamt barns födsel har större faktisk betydelse för familjens ekonomi än att parförhållandet formaliseras.

BILD 2: Skäl som familjerna uppgett för ändringar i skötseln av ekonomin (N = 285) (Raijas—Wilska 2007, 20)

Vissa uppgifter om sambofamiljernas ekonomi framgår också av rapporten om nyfamiljer (Jaakkola—Säntti: Uusperheitten lapset ja vanhemmat, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2000:174). Rapporten bygger på en enkät som utfördes 1997. Enligt rapporten sköts ekonomin i olika typer av nyfamiljer på följande sätt:

muslaitos, Helsinki 2000:174). Rapporten bygger på en enkät som utfördes 1997. Enligt rapporten sköts ekonomin i olika typer av nyfamiljer på följande sätt:

TABELL 3: Skötseln av ekonomin i olika typer av nyfamiljer (Jaakkola—Säntti 2000, 57)

	Föräldrarna i nyfamiljen är gifta	Föräldrarna i nyfamiljen är sambor
Vardera föräldern sköter sin egen ekonomi	25 %	48 %
Gemensamt konto för gemensamma utgifter	21 %	14 %
Inget gemensamt konto men ekonomin sköts gemensamt	7 %	8 %
Man och hustru har rätt till varandras konto	44 %	24 %
Ingen uppgift	3 %	6 %
SAMMANLAGT	100 %	100 %

Tabellen visar att det var klart vanligare med gemensam ekonomi i gifta familjer än i sambofamiljer. Trots detta uppgav nästan hälften av sambofamiljerna att de har gemen-

sam ekonomi.

Enligt rapporten ägdes bostaden i olika typer av nyfamiljer på följande sätt:

TABELL 4: Bostadsägandet i olika typer av nyfamiljer (Jaakkola—Säntti 2000, 58)

	Äger bostaden	Hustrun äger bostaden	Mannen äger bostaden	Äger bostaden tillsammans	Sammanlagt
Föräldrarna i nyfamiljen är gifta	70 %	9 %	15 %	76 %	100 %
Föräldrarna i nyfamiljen är sambor	64 %	23 %	32 %	45 %	100 %

Tabellen visar att det är mycket vanligt att bostaden i sambofamiljer ägs gemensamt även om det klart framgår att gemensamt ägande förekommer mer sällan än i gifta familjer.

Det är skäl att påpeka att resultaten som bygger på enkäten 1997 endast gäller nyfamiljer, dvs. enligt den definition som använts i rapporten sådana hushåll där kvinnan och mannen antingen är gifta eller sambor och

det i familjen dessutom finns någondera partens barn under 18 år, dvs. inte gemensamma barn. Resultaten kan sålunda inte generaliseras till att gälla alla sambofamiljer, särskilt inte sådana samboförhållanden där parterna är unga och barnlösa.

Det har tidigare i texten framgått att en betydande del — ca 40 procent — av sambofamiljerna utgörs av barnfamiljer. Ett barns födsel leder ofta till att arbetet inom familjen fördelas så att den ena föräldern förvärvsarbetsbetar medan den andra är moderskaps-, faderskaps- föräldra- eller vårdledig, åtminstone under en tid. Det absolut vanligaste är att dessa ledigheter tas ut av modern. Enligt Folkpensionsanstaltens statistik betalades t.ex. föräldrapenning ut till mödrar för sammanlagt ca 15 miljoner dagar och till fäder för sammanlagt något över en miljon dagar 2008. Detta betyder att mödrarna använder ca 93 procent av föräldrapenningen.

Statistiken visar inte mottagarnas civilstånd. Det finns dock inget skäl att anta att det skulle finnas några betydande sådana skillnader i användningen av föräldraledighet som skulle bero på att föräldrarna är sambor eller gifta.

Som slutsats av de rapporter och den statistik som anförts kan det konstateras att det åtminstone i en stor del av sambofamiljerna förekommer gemensamt ägande, gemensam ekonomi och arbetsfördelning i betydande omfattning.

2.3 Lagstiftning och praxis

I Finland anses det inte möjligt med en analog tillämpning av äktenskapslagen (234/1929) på personer som lever i ett samboförhållande. På motsvarande sätt kan inte heller lagen om registrerat partnerskap tillämpas analogt på sådana samkönade par som inte har registrerat sitt parförhållande (se riksdagens uttalande RSv 95/2001 rd—RP 200/2000 rd). Hos oss finns inte heller någon speciallagstiftning som uttryckligen skulle reglera förmögenhetsrättsliga frågor i samband med att ett samboförhållande upphör. På dessa frågor tillämpas sålunda, på det sätt som anges i det följande, samma allmänna förmögenhetsrättsliga bestämmelser och principer som de som gäller för förmögen-

hetsrättsliga förhållanden mellan människor som är helt främmande för varandra.

Om ett samboförhållande upphör genom den ena partens död, har den efterlevande sambon enligt gällande förmögenhetsrättsliga bestämmelser inte rätt till ekonomisk trygghet av sin partners kvarlåtenskap, om inte den avlidne hade upprättat ett testamente till förmån för sin sambo.

Ägandeförhållanden och hur de ska visas

När egendom ska delas sedan ett samboförhållande upphört utgår man från att vardera parten behåller sin egen egendom. Hur ägandet är fördelat mellan parterna är alltså av stor betydelse.

När frågor om sambors ägande avgörs ska allmänna civilrättsliga bestämmelser följas. Den s.k. namnprincipen används som bevisrättslig utgångspunkt. Enligt denna tillhör egendom den person i vars namn egendomen har förvärvats. Undantag har gjorts från namnprincipen i sådana fall där man kunnat visa att parterna vid tidpunkten för förvärvet hade för avsikt att godset skulle ägas gemensamt (HD 1988:85, HD 1992:48).

I 89 § i äktenskapslagen finns en särskild bestämmelse om en presumtion om samägande som ska iakttas vid åtskiljandet av egendom. Enligt den ska det anses att gods är förvärvat av makarna gemensamt med lika andel för vardera, om det vid åtskiljandet av makarnas egendom beträffande visst lösöre icke av omständigheterna framgår och ej heller kan visas vilkendera makens gods det tillhör eller att det är gemensam egendom. Denna bestämmelse är inte tillämplig när ett samboförhållande upphör. I dessa fall tillämpas endast de vanliga bestämmelserna om bevisbördan. Den som kräver att få något är sålunda skyldig att styrka sin äganderätt.

Tillämpliga bestämmelser på gemensamt ägande

Om samborna tillsammans äger en fastighet, lös sak eller motsvarande gods, tillämpas lagen om vissa samägandeförhållanden (180/1958, i det följande samägandelagen).

Enligt samägandelagen ska varje samägare anses äga viss andel i det samfälliga godset.

Om inte något annat framgår är andelarna lika stora. Andelarna bestäms sålunda enligt antalet ägare, om inte undantag ska göras till följd av avtal eller något annat skäl (HD 1985 II 167). Samägares rättigheter och skyldigheter med avseende på det samfälliga godset och dess avkastning bestäms enligt deras andelar däri.

En samägare har rätt att överlåta sin andel utan att höra de andra ägarna och att bestämma över den också i övrigt. Han eller hon får också använda en gemensam lös sak till sin förmån på ett sätt som inte kränker de andra samägarnas motsvarande rättigheter och skyldigheter. En samägare som genom sin användning hindrar en annan från att använda gemensam egendom i en utsträckning som motsvarar dennes andel kan bli tvungen att betala ersättning för denna kränkning (HD 1992:48, HD 114:2000).

När ett samboförhållande upphör uppstår ofta ett behov av att lösa upp samägandeförhållandet mellan parterna. Enligt samägandelagen har varje samägare rätt att få samägandeförhållandet upplöst.

I samägandelagen anges som första alternativ för upplösning av samägande att samägare har rätt att genom skifte utfå sin andel i samfällt gods. En lägenhet kan ofta klyvas och kan därför bli föremål för en sådan delning. De flesta saker kan däremot inte delas i mindre delar som alla skulle ha samma värde. Med tanke på dessa fall har lagen bestämmelser om upplösning av samägande genom försäljning. Försäljning kan komma i fråga om gods inte kan skiftas eller om skifte skulle dra oskäligt stora kostnader eller ansenligt minska godsets värde. I dessa fall får en samägare i domstol yrka att det ska förordnas om godsets försäljning för samäganderättsförhållandets upplösning.

Samägande av bostadsrätt

I 35 § i lagen om bostadsrättsbostäder (650/1990) finns en särskild bestämmelse om upplösning av samäganderättsförhållande. Bestämmelsen gäller när två eller flera innehar en bostadsrätt tillsammans och någon av dem önskar upplösa samäganderättsförhållandet. Om delägarna inte kan komma överens om överlåtelse till den andra delägaren

eller någon annan i lagen avsedd mottagare, får rätten på ansökan av en delägare bestämma att hela bostadsrätten skall överlåtas enligt 23 §. Till mottagare kan då utses en delägare eller om två eller flera av dem vill bli mottagare, dessa tillsammans. I samband med upplösningen av ett samägandeförhållande har en delägare rätt att framför andra bli mottagare.

Avtal för den händelse att ett samboförhållande upphör

Vid avtalsfrihet får samborna ingå olika avtal om sina ekonomiska förhållanden och de får också sträva efter att på förhand ordna bl.a. hur egendom ska fördelas när samboförhållandet upphör. I ett avtal om vad som ska gälla om samboförhållandet upphör kan t.ex. den egendom som avtalet omfattar preciseras och parterna kan komma överens om ägandeförhållanden, principer för delningen av lös egendom, skuldförhållanden och ersättning för användningen av den gemensamma bostaden efter det att samboförhållandet har upphört.

Om något villkor i ett avtal om vad som ska gälla om ett samboförhållande upphör är oskäligt eller om tillämpningen skulle leda till oskälighet, kan villkoret jämkas med stöd av 36 § i lagen om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (228/1929) på motsvarande sätt som i fråga om andra förmögenhetsrättsliga avtal.

Det finns inga undersökningar om hur vanligt det är med avtal som upprättas med tanke på att ett samboförhållande eventuellt upphör.

Återbetalning av obehörig vinst och motsvarande ersättningar

I sådana fall där något avtal inte har träffats om vad som ska gälla om samboförhållandet upphör, har man i rättspraxis avgjort frågor om eventuella ersättningar främst med stöd av den allmänna civilrättsliga principen om återbetalning av obehörig vinst. Det har bestämts att ersättning ska betalas t.ex. för arbetsinsatser som den ena sambon gjort (HD 1988:27), för medel som placerats i den andra sambons egendom (HD 1988:28) samt

för användningen av förvärvsinkomster för familjens försörjning och för insatser i form av arbete i hemmet i syfte att öka den andra sambons egendom (HD 1993:168).

Åtskiljande av egendom och avgörande om tvistefrågor

Rätten får förordna en skiftesman för fördelning av egendom i samband med att ett äktenskap eller ett registrerat parförhållande upplöses. Det är också möjligt att förordna en skiftesman enbart för åtskiljande av egen-

dom, dvs. i sådana fall där makarna eller parterna i ett registrerat parförhållande inte har giftorätt i varandras egendom (HD 1990:5).

Däremot är det inte möjligt att förordna en skiftesman när ett samboförhållande upphör. Detta betyder att talan måste väckas i tingsrätten för att avgöra tvister om äganderätten och andra förmögenhetsrättsliga tvistefrågor. Enligt utredningar om rättspraxis vid Helsingfors hovrätt 1986—1992 och 1993—1998 i frågor som gällt samboförhållanden har tvistemål mellan sambor fördelats i första hand enligt grunden för talan som följer:

TABELL 5: Tvistemål mellan sambor vid Helsingfors hovrätt grupperade enligt grunden för talan 1986—1992 och 1993—3/1998 (Valtonen, Avoliittoon liittyvä oikeuskäytäntö Helsingin hovioikeudessa vuosina 1986—1992, julkaisematon tutkielma, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 1994, ja Pirinen, Avoliittoriidat Helsingin hovioikeudessa, julkaisematon tutkielma, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 1999).

	1986—1992	1993—3/1998
Fordran	7	13
Återbetalning av obehörig vinst	19	9
Fastställande/upphävande av äganderätt	7	6
Återbördande av besittningsrätt	3	2
Skadestånd	1	2
Jämkning av avtal	1	1
Rättshandlings ogiltighet	1	1
SAMMANLAGT	39	34

Sambors arvsrättsliga status

I ärvdabalken finns flera bestämmelser som syftar till att lindra den förändring som drabbar den efterlevande parten när den ena parten i ett äktenskap avlider. Den efterlevande har i regel rätt att i sin besittning hålla den bostad som familjen använt som sitt gemensamma hem. Om den som avlidit var barnlös går arvet till den efterlevande om han eller

hon inte uteslutits genom testamente. En person som levit i ett samboförhållande kan ha motsvarande behov av ekonomisk trygghet när partnern dör. En sambo har dock inte en änkas eller änklings rätt till den gemensamma bostaden och inte heller arvsrätt efter sin sambo. Han eller hon har inte heller rätt till det bidrag enligt prövning som enligt 8 kap. i ärvdabalken får ges till den avlidnes make eller trolovade.

2.4 Den internationella utvecklingen samt lagstiftningen i utlandet och i EU

Regleringen i olika länder av sambors förmögenhetsrättsliga förhållanden avviker avsevärt från varandra. Som ett allmänt drag kan man konstatera att bestämmelserna om oregistrerade samboförhållanden är rätt få i de flesta europeiska länder. Det är endast Sverige och Norge som har heltäckande bestämmelser om samboförhållanden. Behovet av lagreformer har dock debatterats i de flesta länderna.

Lagstiftningen i olika länder och i EU när det gäller sambors förmögenhetsförhållanden har behandlats på ett uttömmande sätt i arbetsgruppsbetänkandet 2008:10. Efter det har rådande rättsläge i Norge förändrats.

En ändring av den norska arvslagen (Lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere) 2008:112) trädde i kraft den 1 juli 2009. Enligt den kan också en sambo arva sin partner eller få ett skydd mot bodelning i fråga om bl.a. den gemensamma bostaden eller bohaget. Enligt ändringen har sambor rätt att arva varandra om de har, har haft eller väntar ett gemensamt barn. Den egendom som kan arvas med stöd av lagen är bunden till det s.k. grundbeloppet i 1—4 § i den norska socialförsäkringslagen (Folketrygdloven 1997:19) och är densamma som för änkor eller änklingar. Större arv än detta ska samborna bestämma om genom testamente. Sambors rätt till lagstadgat arv går före bröstarvingars rätt till laglott. Enligt lagändringen har den efterlevande dessutom skydd mot skifte i fråga om gemensam bostad, bohag, bil och fritidsegendom (uskifte). Den efterlevande har dock inte denna rätt om den avlidne har barn utanför samboförhållandet som motsätter sig att boet hålls oskiftat till denna del. Bestämmelserna är desamma som de som gäller gifta par. Sambor som inte har gemensamma barn men som har bott tillsammans i minst fem år saknar arvsrätt direkt med stöd av lag, men de har rätt att genom testamente bestämma att den efterlevande ska ha rätt till arv på samma sätt som i fråga om sambor med gemensamma barn. Denna arvsrätt går också före bröstarvingars laglott. Bestämmelserna om barnlösa sambor

har motiverats med att ett samboförhållande ofta också är ett val av levnadssätt och att samborna därför bör ha kvar sin frihet att själva bestämma om sina ekonomiska frågor. En förutsättning för att bestämmelserna i den norska arvslagen ska bli tillämpliga är att samborna lever i ett parförhållande som är tillräckligt stadigvarande till sin karaktär och att samborna har gemensamt hem och hushåll. Samborna ska dessutom vara minst 18 år och de får inte vara gifta eller ingå i ett registrerat partnerskap. Bestämmelserna gäller såväl samkönade par som par av olika kön.

Tillämpningen av de nya bestämmelserna i den norska arvslagen förutsätter inte registrering av samboförhållandet utan det är de faktiska omständigheterna som är avgörande. Gemensam adress är inget absolut krav för tillämpningen. Detta har motiverats med att det kunde leda till oriktiga uppgifter i befolkningsregistret. En gemensam adress är emellertid ett starkt bevis på att ett par bor tillsammans. Enligt lagen avbryts ett samboförhållande inte av tillfälliga avbrott i samboendet, t.ex. på grund av studier, arbete eller sjukhusvistelse.

2.5 Bedömning av nuläget

Gällande bestämmelser om skifte av egendom när ett parförhållande upphör gäller endast gifta par och parterna i ett registrerat partnerskap. Äktenskapslagens regler om skifte beaktar den ekonomiska gemenskap som funnits mellan makarna under parförhållandet. Insatser för det gemensamma hushållet ska vid skiftet komma båda parterna till del. I ett samboförhållande är läget ett annat. Eftersom särskilda bestämmelser om fördelningen av egendom saknas blir frågorna som gäller ägandet de avgörande. När förhållandet upphör har var och en rätt att hålla kvar den egendom som han eller hon äger.

En fördelning utifrån ägandet leder inte till ett rättvist resultat i samtliga fall. Enligt lag ägs en sak av den som förvärvat saken. Att den andra parten på ett avgörande sätt, t.ex. genom hem-, vård- eller byggnadsarbete eller genom någon annan insats, har bidragit till att det var möjligt att förvärva egendomen saknar betydelse för ägandet. Den ägande parten gagnas sålunda ofta på bekostnad av

den andra parten när egendom fördelas enligt namnprincipen.

Ett fungerande parförhållande präglas av ömsesidig solidaritet mellan parterna. Därför är det inte naturligt att förutsätta att vardera parten bevakar sina egna intressen i samband med anskaffningar. Det kan tvärtom ofta vara så att man inte fäster någon uppmärksamhet alls vid ägandet eftersom det räcker för parterna att saken ska användas gemensamt. Å andra sidan leder den typiska sammanflätningen av parternas ekonomi till att det vid en separation kan vara omöjligt att klarlägga vem av parterna som ursprungligen skaffat en sak, särskilt i fråga om lös egendom.

I dagens läge är det inte möjligt att förordna en skiftesman för att dela sambors egendom. Om någon överenskommelse inte kan nås om delningen, måste frågorna om ägandet, rätten till gottgörelse för insatser i det gemensamma hushållet och parternas andra ekonomiska omständigheter avgöras som ett tvistemål i tingsrätten. Det är dock tungt och oändamålsenligt med en rättegång i ett läge där det kan behövas beslut i flera tvistefrågor och där det material som påverkar avgörandet i princip kan gälla samtliga omständigheter som påverkat parets ekonomi under hela den tid samlevnaden varat. Den höga processröskeln leder i dessa fall lätt till den starkes rätt.

Ett samboförhållande kan upphöra genom att samborna ingår äktenskap eller separerar, men också genom en sambos död. Gällande bestämmelser i ärvdabalken beaktar inte sambor som mottagare av arvsrättsliga förmåner. Sambor har ingen arvsrätt, de får inget skydd för sitt boende och har ingen rätt till bidrag enligt prövning. Enligt gällande lagstiftning kan sambors ställning endast tryckas genom testamente till förmån för sambon.

3 Målsättning och de viktigaste förslagen

3.1 Målsättning

Syftet med förslaget är att ta fram bestämmelser om upplösning av sambors gemensamma hushåll när samboförhållandet upphör. Genom bestämmelserna strävar man ef-

ter att främja ett rättvist slutresultat vid åtskiljandet av egendom, varvid sammanflätningen av sambornas ekonomi under samboförhållandet beaktas. Man vill också tillhandahålla ett ändamålsenligt förfarande för tvistlösning i de fall där samborna inte kan nå samförstånd om förmögenhetsrättsliga frågor i samband med att samlevnaden upphör. Genom ändringen av ärvdabalkens 8 kap. 2 § om bidrag till make försöker man dessutom skydda den efterlevande sambon i samband med den förändring som den andra sambons död innebär.

Regleringen strävar inte efter att jämställa sambor med gifta par och försöker inte heller göra samboförhållandet till en äktenskapsliknande institution. Det ska inte krävas något myndighetsbeslut, någon registrering eller andra formaliteter för att ingå eller avsluta ett samboförhållande. I fråga om åtskiljandehandlingen krävs däremot en fastställd form av bevisningsskäl och av orsaker som följer av registreringsskyldigheten för vissa slag av egendom. De föreslagna bestämmelserna är i regel dispositiva med undantag av vissa bestämmelser om förfarandet. En tillämpning av äktenskapets rättsverkningar på ett parförhållande bygger på uttrycklig viljeyttring av vardera parterna. Det är möjligt att samborna valt att leva i ett samboförhållande uttryckligen för att undvika de rättsverkningar som ett äktenskap medför. Denna frihet skulle gå förlorad om man började koppla alltför långtgående äktenskapslika rättsverkningar till samboförhållandena. De föreslagna bestämmelserna sporrar samborna till att använda sin avtalsfrihet genom att träffa avtal mellan sig för att klarlägga förmögenhetsförhållanden med tanke på eventuella tvister.

3.2 De viktigaste förslagen och alternativ för genomförandet

De föreslagna bestämmelsernas tillämpningsområde

De föreslagna bestämmelserna fokuserar hanteringen av förmögenhetsrättsliga frågor när ett samboförhållande uppgör. Inga ändringar föreslås i fråga om sambors rätt till sociala tjänster och förmåner och inte heller i fråga om fastställelse av faderskap, under-

håll, vårdnad eller umgängesrätt till sambors gemensamma barn. De föreslagna bestämmelserna gäller inte heller släktnamn, adoption eller arvsrätt, utom i fråga om det bidrag enligt prövning som ska betalas till en sambo ur kvarlåtenskapen.

Begreppen sambo och samboförhållande är centrala för tillämpningen av de föreslagna bestämmelserna. Enligt förslaget avses med sambor sådana parter i ett parförhållande som bor i gemensamt hushåll. Parterna ska ha bott i gemensamt hushåll i minst fem år eller ha eller ha haft ett gemensamt barn eller ha eller ha haft gemensam vårdnad om ett barn. Med samboförhållande avses ett parförhållande mellan sambor. Genom bestämmelsen om ett samboförhållandes minimilängd har man velat undvika att konsekvenserna av lagen utsträcks till sådana korta samboförhållanden där sammanflätningen av ekonomin håller på att ta form och där det på motsvarande sätt finns ett mindre behov av skydd.

Minimitiden för samboförhållandet innebär att de föreslagna bestämmelserna i regel blir tillämpliga enbart på sambor som fyllt 18 år. Om samborna däremot har ett gemensamt barn har dock en sådan hushållsgemenskap redan hunnit uppstå som ger anledning att anse att det inte föreligger tillräckliga skäl för att utesluta samborna från lagens tillämpningsområde enbart på grund av minderårighet. En minderårig sambo kan dock behöva hjälp av sin intressebevakare för att verkställa sina rättigheter enligt förslaget.

De föreslagna bestämmelserna är tillämpliga på samma sätt på såväl sambor av samma kön som sambor av olika kön. Bestämmelserna om sambor strävar dock inte efter att skydda andra förhållanden än parförhållanden. Detta betyder att bestämmelserna inte blir tillämpliga på gemensamt boende bland vänner, släktingar eller studerande. Den part som påstår att ett förhållande ska karaktäriseras som ett parförhållande har bevisbördan för detta.

Sambors ägandeförhållanden

Förslaget utgår från att vardera sambon behåller sin egendom under samboförhållandet och efter det. Allmänna förmögenhetsrättsliga principer, bl.a. namnprincipen, utgör be-

visrättslig utgångspunkt. Enligt namnprincipen är ägaren till egendom alltid den i vars namn egendomen förvärvats. Registreringen av fastigheter och motorfordon gör det lättare att klarlägga ägandet eftersom den i vars namn egendomen registrerats är den presumtiva ägaren.

Även i fråga om annan lös egendom tillämpas vedertagna rättsprinciper i första hand. Om det inte går att reda ut om en viss egendom tillhör uteslutande den ena sambon eller om den är gemensam, ska enligt förslaget en presumtion om samägande tillämpas. När det är fråga om personer som haft gemensamt hushåll, kan man göra bedömningen att presumtionen om samägande oftare leder till ett materiellt rättsligt riktigt slutresultat än en tillämpning av vanliga bestämmelser om bevisbördan. Presumtionen om samägande ska dock tillämpas enbart om det inte framgår av ett avtal mellan samborna eller av omständigheterna i övrigt vem som är ägaren till en lös sak eller att saken är samägd. Meningen är att lagen om vissa samägandeförhållanden (180/1958) ska vara tillämplig på hantering och upplösning av samägandeförhållanden under parförhållandet. På upplösning av samägande i samband med åtskiljande av egendom blir däremot de bestämmelser om åtskiljande enligt avtal eller om förfarandet genom skiftesman tillämpligt som föreslås till lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll.

Gottgörelse av insatser i det gemensamma hushållet

I ett fungerande parförhållande med gemensamt hushåll arbetar båda samborna jämbördigt för hushållets bästa. Livet tillsammans innebär också att insatserna varierar under olika perioder av samlevnaden. Om den ena sambon har arbetat eller använt sina tillgångar till insatser i det gemensamma hemmet på ett sätt som inneburit att han eller hon ökat eller hjälpt att bevara sin sambors egendom, kan detta vid en separation leda till obehörig vinst på bekostnad av den andra parten. Enligt förslaget får en sambo i sådana situationer kräva gottgörelse för sin insats. Det är också möjligt för samborna att under samboförhållandet ingå ömsesidiga avtal om

gottgörelse av insatser för det gemensamma hushållet. Avtal som ingåtts under ett samboförhållande och deras skälighet regleras av lagen om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (228/1929). Bestämmelserna i den föreslagna lagen blir närmast tillämpliga på situationer där samborna inte på förhand reglerat sina förmögenhetsförhållanden genom ömsesidiga avtal.

Frågan om gottgörelse kan avtalas och ett yrkande på gottgörelse får också göras hos den skiftesman som förordnats för åtskiljandet av egendom. Om någon skiftesman inte har sökts, får frågan också föras till domstol för avgörande. Gottgörelse kan också yrkas efter en sambos död.

Förordnande av skiftesman

Om samborna inte kan enas om egendomsfördelningen, har de hittills inte haft någon annan möjlighet än att avgöra sina förmögenhetsrättsliga tvister i rätten. En rättegång är dock ett tungt och oändamålsenligt förfarande i en situation som gäller många enskilda tvistefrågor. Genom den lagstiftning som nu föreslås strävar man efter att fortsättningsvis betona vikten av ömsesidiga avtal mellan samborna eller, när en sambo avlidit, av ömsesidiga avtal mellan den efterlevande och arvingarna, såväl under samboförhållandet som vid åtskiljandet av egendom. Hos domstol kan man ansöka om förordnande av skiftesman för förrättning för åtskiljande av egendom och för handläggningen av sambons yrkande på bidrag. Om en ansökan om skiftesman gjorts, är det i första hand denne som ska avgöra yrkandena på gottgörelse. En skiftesmans åtskiljande av egendom och avgörande om gottgörelseyrkande får klandras i domstol.

Bidragsbestämmelsen i 8 kap. i ärvdabalken

Det föreslås att också 8 kap. 2 § i ärvdabalken om bidrag till efterlevande ska ändras. Meningen är att bidraget ska kunna gälla också en sambo. En efterlevande sambo kan ha behov av stöd på samma sätt som en efterlevande make eller maka. Däremot föreslås ingen arvsrätt för sambor och inte heller någon rätt att hålla kvarlåtenskap oskiftad i sin

besittning på det sätt som tillkommer en änka eller en änkling. I samband med den föreslagna ändringen stryks det föråldrade ordet ”trolovade”. Rättsverkningarna av en förloving har strukits i äktenskapsbalken redan i samband med lagändringen 1987 (411/1987).

Till paragrafen fogas grunderna för en prövning av bidraget. De omfattar den efterlevande makens, makans eller sambons möjligheter att trygga sin försörjning genom sina egna tillgångar och sina egna förvärvsinkomster eller andra inkomster, hans eller hennes ålder, parförhållandets varaktighet och andra jämförbara omständigheter. Huvudsyftet med ändringen är att lindra den plötsliga förändringen i den efterlevandes försörjning särskilt i sådana fall där den efterlevande sambon hade varit ekonomiskt beroende av sin avlidna sambo. Att den efterlevande sambons boende tryggas är av stor vikt för hans eller hennes försörjning. Hur försörjningen tryggas har dock i förslaget lämnats beroende av prövning och rättspraxis i det enskilda fallet.

4 Propositionens konsekvenser

4.1 Ekonomiska konsekvenser

Ett av förslagets huvudsakliga syfte är att påverka sambornas ekonomiska förhållanden så att det vid en separation går att beakta båda parternas insatser i det gemensamma hushållet på ett rättvist sätt. Bedömningen av förslagets faktiska ekonomiska konsekvenser försvåras av att förslaget är sådant att det dels skapar minimirättigheter, dels skyddar sambornas avtalsfrihet. Som det redan konstaterats var ca 21 procent av alla familjer sambofamiljer 2008, dvs. ca 300 000. På individnivå betyder detta mer än 600 000 sambor som påverkas av de föreslagna ekonomiska lösningarna. Det är skäl att inte underskatta förslagets ekonomiska konsekvenser på privata hushåll även om det är omöjligt att ge några siffror i euro om förslagets totala konsekvenser.

Åldersstruktur, utbildning, förmögenhet och boendeform varierar väsentligt i fråga om de personer som lever i samboförhållanden. En del av dem har gemensamma barn eller barn från ett tidigare parförhållande. En

del har sannolikt redan före de föreslagna bestämmelserna strävat efter att ordna sina förmögenhetsrättsliga förhållanden genom avtal med sambon eller testamente. Eftersom det inte finns några rapporter om innehållet i de nuvarande avtalen mellan sambor eller om hur allmänt det är med sådana avtal, går det inte heller att på ett tillförlitligt sätt bedöma verkningarna av den föreslagna lagstiftningen på avtal som sambor ingått på förhand.

Åtskiljandet av egendom föranleder inte några särskilda ekonomiska kostnader om samborna kommer överens om saken utan utomstående hjälp. Att ansöka om skiftesman för förrättning för åtskiljandet av egendom eller för att få efterlevandebidrag medför kostnader i form av advokatarvoden och domstolsavgifter.

Den gottgörelse som ska betalas till en sambo är direkt beroende av storleken på den insats som denne har gjort till förmån för det gemensamma hushållet. Därför är det omöjligt att på förhand lägga fram några uppskattningar i eurobelopp av de ekonomiska konsekvenserna av gottgörelser.

Det bedöms att förslaget kommer att ha endast mycket små konsekvenser för den offentliga ekonomin. I samband med förslaget ändras 11 § i lagen om skatt på arv och gåva (378/1940). Arvlåtarens trolovade ersätts med arvlåtarens sambo i skatteklass I i det fall sambon får bidrag som avses i 8 kap. 2 § i ärvdabalken. I dagens läge har sambor beskattats enligt den lägre skatteklassen i sådana fall då samborna hade eller hade haft ett gemensamt barn eller hade tidigare varit gifta med varandra (11 § 3 mom. i lagen om skatt på arv och gåva och 7 § 3 mom. i inkomstskattelagen (1535/1992)).

Möjligheterna till bidrag i 8 kap. i ärvdabalken har på det hela taget vanligen använts mycket litet. Det kan antas att bidragen kommer att öka något genom den föreslagna lagen, vilket innebär att också beskattningsutfallet ökar något. Å andra sidan minskar arvsandelarna och skatten på dem i motsvarande grad, vilket betyder att ändringarna tar ut varandra. Det huvudsakliga sättet för sambor att trygga varandras ekonomiska ställning kommer också i fortsättningen att vara testamente till förmån för den andra parten. I dessa fall blir den efterlevande sambon

tvungen att betala arvsskatt enligt högsta skatteklass, om han eller hon inte uppfyller förutsättningarna i 11 § 3 mom. i lagen om skatt på arv och gåva. I fråga om detta stannar beskattningsutfallet i stora drag på ungefär samma nivå som tidigare, eftersom inga ändringar föreslås i vare sig skattens storlek eller beskattningsgrunden. En del av testamentstagarna kan dock av beskattningsskäl kräva bidrag för efterlevande, vilket innebär att den andel som fås genom testamente minskar liksom också beskattningsandelen på detta. Beskattningen av arv statistikförs inte i detalj, men enligt uppgifter från Skatteförvaltningen kommer ändringen att ha endast mycket små ekonomiska konsekvenser för den offentliga ekonomin.

4.2 Konsekvenser för myndigheterna

En eventuell ökning av domstolarnas och magistraternas arbete har större konsekvenser på den offentliga ekonomin än beskattningsfrågorna. Den föreslagna lagstiftningen skapar nya juridiska möjligheter att balansera förmögenhetsförhållandena mellan sambor vid en separation och det är sannolikt att frågor som gäller detta också kommer att prövas i domstol. Belastningen på domstolarna utjämnas dock av den möjlighet till skiftesman som föreslås för förrättning för åtskiljandet av egendom, något som kan styra över de fall som i dagens läge handläggs av domstol till skiftesmän.

En grund för bedömningen kan man hitta i de ansökningar om skiftesman som getts in med stöd av äktenskapslagen. Åren 2002—2008 uppgick dessa årligen till i snitt 713. Det kan antas att det i ett samboförhållande är lättare att hålla ägandeförhållandena isär och att dela egendom än vad som är fallet i ett äktenskap. Av detta följer att antalet ansökningar om skiftesman antagligen kommer att bli betydligt lägre eftersom också antalet sambofamiljer utgör bara en tredjedel av det sammanlagda antalet gifta familjer. Enligt en grov uppskattning kommer det årligen att komma in ungefär 100—150 ansökningar om skiftesman.

De bestämmelser om gottgörelse som föreslås för gemensamma hushåll kommer att ersätta talan om återvinning av obehörig vinst

mellan sambor. Åren 2002—2008 inlämnades i snitt sådan återvinningstalan i ca 206 fall årligen. Vid registreringen av dessa fall har man inte fört statistik över hur stor del av fallen som gällde förmögenhetsförhållanden mellan sambor. Det är möjligt att den nya lagen kommer att sänka tröskeln för en process mellan samborna. Det är dock så gott som omöjligt att bedöma hur stor del av samborna som över huvudtaget kommer att använda sig av möjligheten till gottgörelse och hur stor del av fallen som kommer att sluta i rätten, eftersom avgörandet av gottgörelseyrkanden i första hand har kanaliserats till skiftesmannen. Gottgörelsetalan kommer sannolikt att väckas i storleksklassen några tiotal fall.

Förslaget innebär också möjligheter för en sambo eller en sambos arvingar att överlämna en åtskiljandehandling eller ett avtal eller en annan handling om gottgörelse till magistraten för registrering. Detta föreslås genom en ändring av lagen om återvinning till konkursbo (758/1991). Det är fråga om en ny möjlighet vilket betyder att det är svårt att bedöma i vilken omfattning den faktiskt kommer att tas i bruk. Å andra sidan har det redan länge varit möjligt att registrera avvittlingshandlingar enligt 104 § i äktenskapslagen. Statistiken visar att antalet ansökningar om registrering i snitt har legat på färre än 150 årligen i hela landet under åren 2002—2008. Det bedöms att antalet registreringar av åtskiljande av egendom eller gottgörelse kommer att stanna under 50 registreringar årligen i fråga om samboförhållanden. Det merarbete som magistraterna får till följd av registreringsmöjligheten är alltså ringa. De största kostnaderna förorsakas av utgifterna för det nya registret för samboärenden. Dessa kostnader uppskattas till ca 30 000 euro. Det är fråga om en utgift av engångskaraktär.

4.3 Samhälleliga konsekvenser

Den föreslagna lagstiftningens könskonsekvenser bör ses som en betydande samhällelig konsekvens. Man kan göra bedömningen att den föreslagna lagstiftningen kommer att ha stor betydelse för bättre ekonomiska möjligheter för främst kvinnor, även om ingen av de föreslagna bestämmelserna är bunden till

sambornas könstillhörighet. Olika rapporter visar att det ekonomiska beslutsfattandet i familjerna fortfarande följer traditionella mönster där utgifterna fördelas inom familjen sålunda att kvinnorna huvudsakligen svarar för familjens uppehälle och barnuppfostran medan männen svarar för utgifter som gäller hemelektronik, motorfordon och amorteringar på bostadslån. Om egendomen fördelas uteslutande på basis av namnprincipen när ett samboförhållande upphör, utan möjlighet till gottgörelse för de insatser som kvinnan gjort i hushållet, blir slutresultatet ofta att mannen får behålla största delen av familjens gemensamma egendom av betydande förmögenhetsrättsligt värde.

Enligt Folkpensionsanstaltens statistik om föräldrapenning lämnar kvinnan betydligt oftare än mannen sitt förvärvsarbete för att stanna hemma med barnen, vilket betyder att beslutet, som fattats för familjens gemensamma bästa, främst ökar mannens tillgångar. Genom bestämmelserna om gottgörelse för insatser i det gemensamma hemmet ger den föreslagna lagstiftningen möjlighet att balansera sambornas ekonomi i förhållande till de faktiska insatserna. Enligt statistiken avlider dessutom männen tidigare än kvinnorna, vilket betyder att den föreslagna ändringen av 8 kap. i ärvdabalken om bidrag till sambo oftare kommer att gälla kvinnor i praktiken.

Man bör dock märka att möjligheten till gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållets bästa även är tillämplig i fråga om ersättning för arbete som männen utfört. Männen ansvarar t.ex. oftare än kvinnor för stora bygg- och reparationsarbeten. Enligt förslaget ska en man när samboförhållandet upphör få gottgörelse för arbete som han utfört till förmån för kvinnans egendom, under förutsättning att de övriga villkoren för gottgörelse är uppfyllda.

5 Beredningen av propositionen

5.1 Beredningsskeden och beredningsmaterial

Den arvsrättsliga ställningen för sambor granskades av riksdagen senast i samband med 1983 års ändring av ärvdabalken

(209/1983—RP 225/1982 rd). Då konstaterades det att arvlåtarens trolovade, make under äktenskaps- eller hemskillnad och den som bott i samma hushåll med arvlåtaren skulle kunna ges pengar eller annan egendom ur kvarlåtenskapens behållning i bidrag i ett för allt efter vad som prövas skäligt, om det är påkallat för hans eller hennes utkomst. Under riksdagsbehandlingen ändrades förslaget dock så att det endast var arvlåtarens make eller trolovade som fick rätt till bidrag.

Ställningen för den som levt med arvlåtaren under äktenskapsliknande förhållanden eller för den som kan jämföras med en sambo övervägdes på nytt i betänkandet av en arbetsgrupp som utredde behovet av ändringar av ärvdabalken (Behovet av en ärvdabalksreform — arbetsgruppsbetänkande 2004:6). Ett remissammandrag över arbetsgruppens förslag finns i justitieministeriets serie Utlåtanden och utredningar (2005:10). De flesta remissinstanserna understödde ett bidrag enligt prövning för sambor och andra personer som kan jämföras med sambor.

I justitieministeriet utarbetades en promemoria 2005 som granskade förmögenhetsrättsliga problem i samband med att ett samboförhållande upphör och olika möjligheter att lösa dessa genom lagstiftning. Ett remissammandrag av utlåtandena om promemorian publicerades i justitieministeriets serie Utlåtanden och utredningar (2005:22). Största delen av remissinstanserna understödde de ändringar som föreslogs i promemorian.

Justitieministeriet tillsatte en arbetsgrupp i juni 2008 för att utarbeta bestämmelser om fördelningen av sambors egendom när ett samboförhållande upphör samt om ändring av ärvdabalkens 8 kap. om bidrag och gottgörelse. Arbetsgruppen föreslog i sitt betänkande (justitieministeriets arbetsgruppsbetänkanden 2008:10) att en lag om upplösning av gemensamt hushåll när ett samboförhållande upphör skulle stiftas och att vissa lagar som har samband med den skulle ändras.

5.2 Remissyttranden och hur de har beaktats

Justitieministeriet sände 2008 års arbetsgruppsbetänkande på remiss till 54 myndig-

heter och organ. Utöver remissinstanserna gavs det också möjlighet för privatpersoner och organisationer som inte fanns med bland remissinstanserna att kommentera förslaget. Svar inkom från 33 remissinstanser. Dessutom inlämnades 95 elektroniska utlåtandeblanketter och 176 inlägg i diskussionen på justitieministeriets elektroniska webbplats. Dinåsiikt. Ett sammandrag gjordes över remissutfallet (justitieministeriets utlåtanden och utredningar 2009:6) liksom en sammanfattning av responsen från allmänheten (justitieministeriets utlåtanden och utredningar 2009:10).

I fråga om den föreslagna regleringen i arbetsgruppsbetänkandet var åsikterna delade både bland remissinstanserna och bland allmänheten. I drygt en tredjedel av remissutfallet förhöll man sig huvudsakligen positivt till arbetsgruppens förslag, medan en tredjedel förhöll sig skeptiskt. Den resterande knappa tredjedelen bestod av remissinstanser som understödde förslaget endast till vissa delar eller som tog ställning endast till en liten del av den föreslagna regleringen. Allmänheten förhöll sig mer skeptisk till lagstiftningsprojektet än de officiella remissinstanserna. Lejonparten av såväl remissinstansernas som allmänhetens negativa respons gällde bristerna i fråga om dispositivitet, oklarheterna i definitionen av ett samboförhållande och framför allt medgivandet av nyttjanderätt till den bostad som använts som sambornas gemensamma hem och till bohaget. Man ansåg att det sist nämnda ingrep alltför mycket i egendomsskyddet. Bestämmelserna om åtskiljande av egendom och förordnande av skiftesman betraktades som det mest positiva.

I föreliggande propositionen har regeringen beaktat både remissutfallet och responsen från allmänheten. Den föreslagna lagstiftningen har fått betydligt större dispositivitet, definitionen av ett samboförhållande har ändrats så att de föreslagna bestämmelserna blir tillämpliga först när ett samboförhållande varat i minst fem år, om inte samborna har eller har haft gemensamma barn eller gemensamt har eller har haft vårdnaden om barn. Bestämmelserna om samlevnadens upphörande har strukits helt. Att nyttjanderätten till gemensamt hem och bohag inte togs in i förslaget stöddes också av den utredning som

gjordes i justitieministeriet om barnfamiljers tillgång till bostad i de lägen där en sambo och barnen blir tvungen att lämna sitt hem när samboförhållandet upphör. Enligt en telefonförfrågan hos bostadsbyråerna i de största finska städerna var det våren 2009 möjligt för en barnfamilj att få stadens hyresbostad inom 1—3 månader under förutsättning att familjen inte hade några särskilda önskemål i fråga om bostadens kvalitet och läge. Enligt tillgängliga uppgifter avviker handläggnings-

tiden i domstol för ansökningar som gäller brådskande avslutning på samlevnad inte i högre grad från de angivna tiderna. Därför och på grund av aspekterna som gäller de grundläggande rättigheterna i samband med egendomsskyddet beslutade man att helt avstå från de bestämmelser om samlevnads upphörande som arbetsgruppen föreslagit. Den slutliga utformningen av propositionen har beretts som tjänsteuppdrag i justitieministeriet.

DETALJMOTIVERING

1 Lagförslag**1.1 Lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll****1 kap. Allmänna bestämmelser**

1 §. Tillämpningsområde. Genom bestämmelsen om tillämpningsområdet betonas lagens lämplighet för de situationer där samboförhållanden upphör. Det typiska är att ett samboförhållande upphör genom äktenskap, separation eller död. Bestämmelserna om upplösning av ett samboförhållande kommer sannolikt att behövas mest i sådana fall där samborna separerar eller den ena sambon avlider. Syftet med lagen är inte att den ska utgöra en heltäckande reglering på samma sätt som äktenskapslagen. Lagen tar inte heller ställning till hur t.ex. andra familjerättsliga, socialrättsliga eller skatterättsliga frågor bör avgöras.

2 §. Bestämmelsernas dispositiva karaktär. Den föreslagna paragrafen tar fram lagens karaktär av huvudsakligen dispositiv lagstiftning som det går att avvika från genom avtal. En part som återopar avtal måste kunna styrka att samborna hade för avsikt att avvika från lagens innehåll. Därför är det skäl att göra upp skriftliga avtal mellan samborna. Olika avtal som ingås före eller under samboförhållandet ska inte blandas ihop med åtskiljandehandlingen. I fråga om åtskiljandehandlingen gäller formkrav enligt 7 § 1 mom. i den föreslagna lagen.

Lagförslaget är inte helt dispositivt. En sambo eller en avliden sambos arvingar får inte avstå sin rätt att kräva åtskiljande av egendom enligt 4 § eller från sin rätt att ansöka om förordnande av i 7 § 2 mom. avsedd skiftesman för åtskiljandet. Om åtskiljandet har överenskommits enligt 7 § 1 mom. är det inte längre möjligt att ansöka om skiftesman för att förrätta åtskiljandet på nytt. För tydlighetens skull kan man ta in ett avtalsvillkor om detta i åtskiljandehandlingen, dvs. ett

villkor enligt vilket samborna nöjer sig med det ömsesidiga avtalet.

Sambor eller en sambos arvingar får inte heller genom ömsesidiga avtal bestämma om omständigheter där regleringsintresset utgår från något annat än frågan om att ordna parternas ömsesidiga förhållanden. Här avses bl.a. formföreskriften i 7 § 1 mom., förfarandereglererna i 9 och 10 § och bestämmelserna om återvinning i 11 §.

3 §. Definition av sambo och samboförhållande. I paragrafen preciseras de centrala begreppen i lagen. Med sambo avses en part i ett parförhållande där parterna bor i gemensamt hushåll. Parterna ska ha bott i gemensamt hushåll i minst fem år eller ha eller ha haft ett gemensamt barn eller ha eller ha haft gemensam vårdnad om ett barn. Sambors parförhållande kallas samboförhållande. En part i ett samboförhållande får inte vara gift och parterna får inte heller ha ingått registrerat partnerskap vare sig med varandra eller med tredje part.

Sambor kan vara av samma eller olika kön. Lagen är tillämplig på personer som lever i ett parförhållande med gemensamt hushåll, oberoende av personernas sexuella inriktning. Förutsättningen att det ska vara fråga om ett parförhållande är emellertid en indikation om förhållandets karaktär. För ett parförhållande är det typiskt att det finns ett känslomässigt band till partnern, vilket betyder att samboende på basis av vänskap, ekonomisk nödvändighet eller släktskap inte utgör ett samboförhållande.

Sådana frågor som gäller att visa ett förhållandes karaktär eller att påvisa samboende blir oundvikligen beroende av rättspraxis. Sexuellt samliv är inte en förutsättning, även om det de facto är ett ofta förekommande drag i parförhållanden. För att en person ska kunna styrka att han eller hon lever eller har levt i ett samboförhållande förutsätts inte att det läggs fram bevis om förhållandets sexuella natur. Att det är fråga om ett parförhållande kan också beskrivas t.ex. av omfattningen

av gemensam fritid och gemensamma semestrar eller av den bild som nära vänner och släktingar fått av förhållandets karaktär. För att påvisa samboende kan man t.ex. använda sig av anteckningarna i befolkningsregistret.

Definitionen av ett samboförhållande anger inga lägsta åldersgränser för samborna. En sambo kan sålunda vara under 18 år, särskilt om samborna har eller har haft ett gemensamt barn eller har eller har haft gemensam vårdnad om ett barn. Om en minderårig önskar träffa avtal som påverkar hans eller hennes ekonomiska ställning kan det dock behövas en intressebevakare för att ingå en giltig rättshandling (se lagen om förmyndarverksamhet 442/1999).

Om parterna i ett parförhållande lever i ett samboförhållande enligt denna lag, ska de ha gemensamt hushåll. Detta kan visa sig på många olika sätt eftersom människors vardagsliv varierar. Gemensamt hushåll är tydligast om det finns samägande (t.ex. att det gemensamma hemmet ägs tillsammans), ett eller flera gemensamma bankkonton, deltagande i gemensamma alldagliga inköp enligt ett visst system eller samarbete och arbetsfördelning i sysslor som hör till ett gemensamt hushåll.

Ett kortvarigt samboende utgör inte ett samboförhållande. Vardagslivets mångfald innefattar att man tillfälligt kan pröva på gemensamt boende t.o.m. efter en mycket kort bekantskap. Det har inte varit lagens syfte att ett sådant försök skulle ge en person rätt till de rättsmedel som lagen erbjuder. Därför föreslås det att samboendet ska ha varat fem år för att parterna i ett parförhållande ska omfattas av lagen. Alternativt utgör också födseln av ett gemensamt barn eller att paret fostrar ett barn tillsammans en presumtion för ekonomisk gemenskap. Personerna som bor tillsammans betraktas då som sambor direkt efter barnets födsel eller från beslutet om att de gemensamt har vårdnaden, även om de inte bott tillsammans i fem år.

I definitionen av ett samboförhållande finns ingen särskild uppräknings av de situationer som anses innebära att ett samboförhållande upphör. Det mest typiska är att samborna gifter sig, separerar eller att någon avlider. För sambor som gifter sig blir äktenskapslagen (234/1929) gällande, och i det skedet

finns det i regel inte något behov av åtskiljande av egendom eller framställande av yrkande på gottgörelse. Bestämmelserna om upplösning av gemensamt hushåll kommer sannolikt främst att komma i fråga när sambor separerar eller när den ena sambon avlider, varvid samtliga faktorer i definitionen samboförhållande (parförhållande, samboende och gemensamt hushåll) i allmänhet upphör samtidigt. I princip är det tillräckligt att endast en faktor saknas för att definitionen av samboförhållande inte längre ska gälla och samboförhållandet betraktas som avslutat i lagens mening. Ett vanligt liv innebär dock situationer där en sambo tillfälligt bor ifrån den övriga familjen (t.ex. på grund av studier, arbete eller sjukhusvård), utan att samborna har för avsikt att avbryta parförhållandet eller avsluta sammanflätningen av ekonomin. I dessa lägen anses samboförhållandet fortgå tills antingen den gemensamma ekonomin eller parförhållandet avslutas.

I vår lagstiftning finns det utöver den föreslagna lagen även ett flertal andra författningar där begreppen sambo, samboförhållande eller äktenskapsliknande förhållande används. De definitioner av sambo och samboförhållande som avses i denna paragraf kan inte användas för att förklara begrepp som avses i annan lagstiftning, om det inte i lagstiftningen i fråga finns en uttrycklig hänvisning till denna lag.

2 kap. Åtskiljande av egendom

4 §. Åtskiljande av egendom. Eftersom sambor inte har en med giftorätt jämförbar rätt till varandras egendom, förrättas åtskiljande av egendom i stället för avvitring när ett samboförhållande upphör. Åtskiljande förrättas dock endast om detta krävs av en sambo eller en sambos arvingar. Någon skyldighet till åtskiljande finns inte enligt lag.

5 §. Sambors egendom. Den föreslagna lagen utgår från att ett samboförhållande inte har direkta rättsverkningar på sambornas ägandeförhållanden eller på tillämpningen av de principer som används för att utreda ägandeförhållandena. För att klarlägga denna utgångspunkt föreslås en bestämmelse enligt vilken vardera sambon behåller sin egendom

när samboförhållandet upphör. På arbetet med att reda ut ägandeförhållandena tillämpas sedvanliga förmögenhetsrättsliga principer. En sambos enskilda egendom omfattar i princip egendom som skaffats, ärvts eller mottagits som gåva före samboförhållandet, under samboförhållandet och efter samboförhållandet. Om samborna har gemensam egendom ska samägandet upplösas på begäran. På förvaltningen och upplösningen av samägandeförhållanden i ett samboförhållande tillämpas bestämmelserna i lagen om vissa samäganderättsförhållanden (180/1958). På upplösningen av samägandeförhållanden när ett samboförhållande upphör tillämpas bestämmelserna för åtskiljande enligt avtal eller förfarandet med skiftesman som föreslås i lagens 7 §.

6 §. Presumption för samägande. Även om den föreslagna lagen utgår från att sambor behåller sin egen egendom när ett samboförhållande upphör, är det möjligt att det inte går lätt att utreda ägandet, särskilt inte till hemlösöre, när t.ex. ett långvarigt samboförhållande upphör. I syfte att underlätta åtskiljandet av egendom föreslås det att lagen ska få en presumption om samägande som motsvarar 89 § i äktenskapslagen.

I bestämmelsen hänvisas det till avtal mellan samborna och till andra omständigheter eller utredningar om ägandeförhållandena som läggs fram av samborna. Syftet med bestämmelsen är att sambornas ömsesidiga avtal och utredningar ska gå före presumptionen om samägande, vilket innebär att presumptionen om samägande blir tillämplig i sådana fall där ägandeförhållandena inte går att klarlägga på annat sätt.

7 §. Förrättning för åtskiljande av egendom. I den föreslagna paragrafen regleras sätten att förrätta åtskiljande av egendom. I 1 mom. bestäms det om åtskiljande utifrån avtal. Åtskiljandet kan avtalas i en åtskiljandehandling som upprättas med iakttagande av den form som anges i 23 kap. 9 § i ärvdabalken (40/1965), dvs. i samma form som för avvitrning eller arvskifte. Formkravet i 23 kap. 9 § i ärvdabalken förutsätter en skriftlig åtskiljandehandling som undertecknas av avtalsparterna och två ojäviga personer. Avtalsparter är antingen samborna eller en sambo och en avliden sambos arvingar.

Även om ägandeförhållandena i princip inte ändras vid åtskiljandet av egendom, är det i detta sammanhang dock möjligt att lösa upp t.ex. ägandeförhållanden så att egendom går över från den ena sambon till den andra eller så att sambornas ägandeförhållanden ändras. Därför krävs en viss form för åtskiljandet eftersom åtskiljandehandlingen samtidigt utgör åtkomsthandling t.ex. vid registrering av fastighet eller annan egendom som kräver registrering. Att åtskiljandehandlingen upprättas skriftligen är nödvändigt också av bevisningsskäl. Skriftlig form krävs också för att man ska kunna använda den i 11 § föreslagna möjligheten att registrera åtskiljandehandlingen hos magistraten som skydd mot eventuella krav på återgång från sambons borgenärer. De som styrker en åtskiljandehandling ska vara ojäviga på det sätt som avses i 17 kap. 43 § i rättegångsbalken (se dock HD 1984—II—229).

I 2 mom. finns bestämmelser om möjligheten att hos domstol ansöka om förordnande av skiftesman för åtskiljandet av egendom. Framställningen kan göras av antingen en sambo, samborna tillsammans eller en avliden sambos arvinge. En skiftesman förordnas och åtskiljandet av egendom förrättas i den ordning som föreskrivs om arvskifte. Bestämmelsen hänvisar till 23 kap. i ärvdabalken som anger de olika turerna i ett arvskifte och skiftesmannens skyldigheter. Av 23 kap. 9 § i ärvdabalken framgår att arvskifte som förrättas av skiftesman, dvs. i detta fall åtskiljandehandlingen, ska upprättas i skriftlig form och undertecknas av skiftesmannen.

3 kap. **Gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet**

8 §. Förutsättningar för gottgörelse. I paragrafen finns bestämmelser om de förutsättningar som ska uppfyllas för att en sambo ska ha rätt till gottgörelse för insatser som han eller hon gjort i det gemensamma hushållet. I 1 mom. anges den huvudprincip som gottgörelsen bygger på. Insatser i det gemensamma hushållet är inte i sig en tillräcklig grund för gottgörelse, utan insatsen ska vara av sådan art att den utan gottgörelse skulle leda till obehörig vinst för den ena sambon på den andra sambos bekostnad vid åtskil-

jande av egendom. Sådana insatser i det gemensamma hushållet som leder till att egenheten fördelas i förhållande till insatserna berättigar inte till gottgörelse.

I 2 mom. finns en exempellista på insatser i det gemensamma hushållet. Som insatser för det gemensamma hushållet beaktas 1) arbete för det gemensamma hushållet eller för egendom som ägs av den andra sambon, 2) användning av medel för det gemensamma hushållet, 3) placering av medel i egendom som ägs av den andra sambon eller 4) annan jämförbar verksamhet. Det kan vara fråga om insatser som gjorts i form av arbete eller ekonomiska bidrag till det gemensamma hushållet eller den andra sambons ekonomi. Arbete eller medel som använts för en sambos egen egendom är inte någon insats för det gemensamma hushållet.

Exempel på insatser för det gemensamma hushållet är hushållsarbete i hemmet medan den andra sambon ökar sina tillgångar genom förvärvsarbete. Genom att en sambo stannar hemma och sköter hushållet och eventuella gemensamma barn ger han eller hon den andra sambon möjlighet att koncentrera sig på arbetslivet och öka sina tillgångar. Den bostad som utgör det gemensamma hemmet kan i sådana fall stå i den förvärvsarbetande sambons namn. Om den sambo som länge arbetat i hemmet inte skulle få någon gottgörelse när samboförhållandet upphör, har den sambo som arbetat utanför hemmet kunnat få obehörig vinst på bekostnad av sin sambo.

Andra exempel på insatser som eventuell ger rätt till gottgörelse är betydande byggnadsarbete och reparationer eller placering av motsvarande medel i en byggnad eller annan egendom som ägs av den andra sambon eller långvarigt vårdarbete i hemmet till förmån för den andra sambon. Vanlig skötsel av gemensam egendom är inte avsedd att vara en insats som berättigar till gottgörelse, om inte insatsen varit anmärkningsvärt ensidig och varaktig.

I 3 mom. finns en ytterligare precisering enligt vilken det inte finns någon rätt till gottgörelse om den obehöriga vinst som insatsen för det gemensamma hushållet gett upphov till har varit ringa med hänsyn till omständigheterna. Syftet med bestämmelsen är att undvika att smärre tvister förs till dom-

stol eller till skiftesmän för avgörande. Vid bedömningen av den obehöriga vinstens storlek ska hänsyn tas till vardera sambons ekonomiska situation i dess helhet.

Gottgörelsens storlek bestäms enligt en övergripande bedömning av sambornas insatser. Beloppet behöver inte bygga på t.ex. exakta eurobelopp eller befintliga kvitton, utan den fastställs med hänsyn till ägandeförhållandena, insatserna i det gemensamma hushållet under samboförhållandet, insatsens konsekvenser för hur egenheten bevarats och ökats samt andra omständigheter som påverkar sambornas ekonomi.

Rätten till gottgörelse är inte personlig utan övergår till arvingarna efter en sambos död. Ett yrkande på gottgörelse får på motsvarande sätt också riktas till en sambos arvingar.

9 §. Yrkande på gottgörelse. I paragrafen fastställs både det förfarande som ska följas när gottgörelse yrkas och hur rätten till gottgörelse upphör att gälla. I samband med åtskiljande av egendom får samborna eller en sambo och arvingarna komma överens om en gottgörelse som de betraktar som skälig. Om överenskommelse inte går att nå, får de antingen göra en framställning om yrkande på gottgörelse hos den skiftesman som förordnats för åtskiljande av egendom eller väcka särskild talan för handläggning av kravet.

Om överenskommelse i övrigt träffats om åtskiljandet får en sambo inte ansöka om förordnande av skiftesman endast för beslut om gottgörelseyrkandet. Men om samborna redan har ansökt om förordnande av skiftesman för åtskiljande av egendom, är det inte ändamålsenligt med en särskild handläggning i rätten av gottgörelseyrkandet. Enligt det föreslagna 1 mom. ska skiftesmannen i dessa fall avgöra även frågan om gottgörelse. En ansökan om förordnande av skiftesman hindrar att ett gottgörelseyrkande inlämnas till rätten. Men om ett gottgörelseyrkande redan ingetts till rätten, är en skiftesman som söks och förordnas efter detta inte behörig att ta upp yrkandet till prövning.

Eftersom en insats för det gemensamma hushållet kan vara av sådan art att den grundar sig på omständigheter som hör till sambornas privatliv, kan det med tiden bli svårt att utreda insatsens innebörd. Hemarbete och reparationer samt hur arbetet fördelats är ex-

empel på sådana insatser. Det har dock ansetts skäligt att tidpunkten för framställandet av ett yrkande på gottgörelse binds till tidpunkten för åtskiljandet av egendom. Därför föreslås det i 9 § 2 mom. att ett gottgörelseyrkande ska förfalla sex månader efter åtskiljandet. Tidsfristen är densamma som i fråga om klander av åtskiljandet.

Eftersom ingen tidsfrist gäller i fråga om åtskiljande av egendom, kan den tid inom vilken yrkande om gottgörelse ska göras i princip fortgå hur länge som helst, om samborna inte åtskiljer sin egendom när samboförhållandet upphör. Av skäl som sammanhänger med förutsägbarheten för egendomsförhållandena föreslås det därför i 3 mom. att även om åtskiljande inte förrättats ska rätten till gottgörelse förfalla senast tre år efter en sambos död eller efter det att samborna varaktigt flyttade isär. Vid bedömningen av separationens varaktighet ska man beakta hur andra kännetecken på samboförhållandet fortsätter, t.ex. parförhållandet och det gemensamma hushållet, trots att parterna flyttat isär. Ett samboförhållande kan upphöra genom separation eller genom att den ena parten avlider under t.ex. en lång period av arbete på annan ort eller under en lång sjukhusvistelse, varvid treårsfristen räknas först från det att samboförhållandet faktiskt upphörde. Fristiden på tre år motsvarar den allmänna preskriptionstiden i 4 § i lagen om preskription av skulder (728/2003). Enligt 7 § 1 mom. 4 punkten tillämpas samma preskriptionstid, dvs. tre år, i princip också på återbäring av obehörig vinst.

4 kap. **Särskilda bestämmelser och ikraftträdande**

10 §. Sökande av ändring i skiftesmannens avgörande. Paragrafen gäller klander av åtskiljande av egendom och avgörande om gottgörelseyrkande av en skiftesman. Åtskiljandet av egendom och avgörandet om gottgörelseyrkande klandras på samma sätt som skifte efter en arvlåtares död. I den föreslagna bestämmelsen hänvisas det till 23 kap. 10 § i ärvdabalken till denna del. Enligt den paragrafen ska skiftet klandras genom talan som ska väckas mot övriga delägare, dvs. i

detta fall mot den andra sambon eller en avliden sambos arvingar, inom sex månader från det att åtskiljandet förrättades.

11 §. Återvinning. Paragrafen motsvarar i huvudsak innehållet i 104 § i äktenskapslagen enligt vilken avvitrning mellan makarna kan gå åter om en make har överlätit mera av sin egendom till den andra maken eller dennes arvingar än vad han hade varit skyldig att överlåta. Särskilda bestämmelser om detta finns i lagen om återvinning till konkursbo (758/1991) och i 84 § i utskökningsbalken (705/2007), 35 § 1 mom. i lagen om företagssanering (47/1993) och 60 § 1 mom. i lagen om skuldsanering för privatpersoner (57/1993).

På samma sätt som i äktenskapslagen utgår man i förslaget från att ett åtskiljande av egendom eller en gottgörelse endast kan gå åter om gäldenären har överlätit mera egendom till sin sambo än vad han eller hon hade varit skyldig att överlåta. Åtskiljandet eller gottgörelsen återgår alltså inte om gäldenären har avstått från att yrka gottgörelse för sin insats till förmån för sambon eller dennes arvingar eller om han eller hon har avstått från att kräva egendom som har oklara ägandeförhållanden eller som enligt samägandepresumtionen i 6 § skulle vara sambornas gemensamma egendom.

Dessutom förutsätts det att gäldenären har överlätit avsevärt mera än han eller hon hade varit skyldig till. På grund av åtskiljandets eller gottgörelsens karaktär är det inte ändamålsenligt att smärre avvikelser från de lagstadgade principerna för åtskiljande skulle kunna leda till återvinning.

Meningen är att bestämmelserna om hur åtskiljande av egendom och gottgörelse återgår ska tas in i den nya 9 a § som föreslås till lagen om återvinning till konkursbo. De föreslagna bestämmelserna motsvarar 9 § om återgång av avvitrning.

I 2 mom. föreslås bestämmelser om en sambos eller en sambos arvingars skydd mot återvinningsanspråk från borgenärerna vid konkurs och utmätning. I dessa lägen ska åtskiljandehandlingen eller avtalet eller någon annan handling om gottgörelse ges in till magistraten för registrering på det sätt som föreslås i lagen om ändring av lagen om personregister vid magistraterna (57/2005).

12 §. *Ikraftträdande och övergångsbestämmelse.* Paragrafens 1 mom. innehåller den vanliga bestämmelsen om ikraftträdande.

Enligt paragrafens 2 mom. ska lagen inte tillämpas på personer som har bott i ett samboförhållande men som vid ikraftträdandet av lagen inte längre uppfyller definitionen av sambo i 3 §.

Enligt paragrafens 3 mom. får åtgärder som verkställigheten av lagen förutsätter vidtas innan lagen träder i kraft.

1.2 Lag om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken

2 §. Det föreslås att 1 mom. ändras så att kretsen av de personer som omfattas av bestämmelsen utökas med sambo medan omnämmandet av trolovade stryks. Enligt gällande 2 kap. i ärvdabalken ärver sambor inte varandra utan testamente, och de former av skydd för efterlevande make som finns i 3 kap. i ärvdabalken gäller inte heller dem, t.ex. rätten att hålla kvarlåtenskapen oskiftad eller rätten att hålla bostaden och sedvanligt bohag oskiftade i sin besittning.

Efter ett dödsfall kan en sambo ha behov av ett likadant stöd som en make eller maka. Genom den föreslagna ändringen jämsställs inte sambor med efterlevande makar i fråga om 3 kap. 1 a § i ärvdabalken, men samborna jämsställs med sådana makar som har väckt talan om äktenskapsskillnad eller ansökt om upplösning av äktenskap i enlighet med 3 kap. 7 §.

Det föreslås att trolovade stryks från listan över dem som är berättigade till bidrag. Avsikten med bidragsbestämmelsen i 2 § har nämligen varit att skydda den efterlevandes försörjning och boende och inte löftet om äktenskap i sig. Rättsverkningarna av en förlovning har tagits bort ur äktenskapslagen redan i samband med lagändringen 1987 (411/1987).

I 1 mom. har man dessutom förtydligat sambandet mellan arvlåtarens död och behovet av bidrag. Avsikten med ändringen är att betona att syftet med bidraget till make, maka eller sambo inte är att ersätta t.ex. det utkomstskydd som systemet för social trygghet erbjuder, utan syftet är i stället att lindra

de förändringar i den efterlevandes liv som följer av dödsfallet.

Paragrafens 2 och 3 mom. kvarstår oförändrade.

Till 4 mom. har fogats grunderna för prövningen av bidragsbeloppet. Enligt förslaget ska det vid prövningen tas hänsyn till den efterlevande makens, makans eller sambons möjligheter att trygga sin försörjning genom sin egen förmögenhet och sina förvärvsinkomster och andra inkomster och till hans eller hennes ålder, parförhållandets varaktighet och andra jämförbara omständigheter.

Vid prövningen av utkomstskyddets skälighet ska man beakta samtliga omständigheter som påverkar den efterlevandes tillgångar, t.ex. pensioner, sociala förmåner, hyresinkomster och inkomster av försäljning av skog utöver förvärvsinkomster och andra tillgångar. Makens, makans eller sambons ålder är likaså en omständighet som ska beaktas när man bedömer hans eller hennes möjligheter att trygga sin försörjning. En äldre efterlevande har ofta begränsade möjligheter att hitta ett arbete, skaffa andra tilläggsinkomster eller få lån för köp av en egen bostad. Den efterlevandes inkomster kan också påverkas av att han eller hon närmar sig pensionsåldern. Även om det primära syftet med bidraget är att lindra de omedelbara ekonomiska konsekvenserna av dödsfallet genom att t.ex. tillåta att den efterlevande får nyttjanderätt på viss tid till den bostad som utgjort det gemensamma hemmet, kan en mindre bemedlad äldre make, maka eller sambo av särskilda skäl få bidraget på livstid, t.ex. om det på grund av hans eller hennes höga ålder inte kan anses vara skäligt med en flytt från det gemensamma hemmet.

Särskilt vid bedömningen av bidrag till sambo ska även samboförhållandets längd beaktas. Hänvisningen till lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20) i 5 mom. innebär att en sambo som bott tillsammans med sin partner en kortare tid än fem år eller som inte har eller haft ett gemensamt barn med sin partner eller som inte tillsammans med partnern gemensamt har eller haft vårdnaden om ett barn inte har rätt att kräva bidrag. Rätt till bidrag till sambo har inte heller den som har haft gemensamt hushåll med sin avlidna partner,

men som inte uppfyller kriterierna för sambo på grund av att han eller hon har varit gift med någon annan under samboförhållandet. Även när kravet på fem års samboende uppfylls har samboförhållandets längd betydelse vid skälighetsprövningen. I sista hand ska ett bidrags skälighet bestämmas genom en helhetsbedömning.

8 §. Paragrafen har ändrats för att beakta tillägget av sambo till 2 § om bidrag. Eftersom inte avvitrning utan åtskiljande av egendom görs mellan sambor när samboförhållandet upphör har ett omnämnande av detta fogats till bestämmelsen om tidpunkten för anspråk på bidrag. Ett exempel på en situation där arvskifte av särskilda skäl inte behöver förrättas är de situationer där det endast finns en arvinge.

1.3 Lag om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva

11 §. Det föreslås att paragrafen ska ändras så att hänvisningen i 1 mom. i gällande lag till skatteklass I för trolovad som får bidrag som avses i 8 kap. 2 § i ärvdabalken ersätts med en hänvisning som gäller sambo. I denna paragraf avses med sambo den som vid arvlåtarens död levte i ett sådant samboförhållande med den avlidne som avses i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20). Ändringen har ett direkt samband med den ändring av 8 kap. 2 § i ärvdabalken som ersätter begreppet trolovad med sambo i uppräknningen över eventuella bidragstagare.

1.4 Lag om ändring av 10 kap. i rättegångsbalken

11 a §. I den föreslagna paragrafen bestäms forum för de rättsmedel som avses i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20). Ett ärende som gäller gottgörelse, åtskiljande av egendom eller klander av åtskiljande eller gottgörelseavgörande ska prövas av den tingsrätt inom vars domkrets någondera av samborna har sitt hemvist eller sin vanliga vistelseort. Bestämmelsen ger uttryck för samma princip för val av forum som 11 § om forum för talan som har utgångspunkt i äktenskapslagen (234/1929).

Om ett ärende inleds efter en sambos död är det fråga om ett kvarlåtenskaps- eller dödsboärende. Bestämmelserna om forum i dessa finns i 17 §. En uttrycklig hänvisning ingår i paragrafen.

17 §. Det föreslås att paragrafens 2 mom. ska få en ny punkt 3 a med bestämmelser om forum i de fall där ett ärende gäller gottgörelse, åtskiljande av egendom eller klander av åtskiljande eller gottgörelseavgörande enligt lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll och ärendet inleds efter den ena sambons död. Den nya 3 a punkten ger uttryck för samma principer som punkt 3 som gäller äkta makar.

1.5 Lag om ändring av lagen om återvinning till konkursbo

9 a §. Återvinning av åtskiljande av egendom eller gottgörelse. Det föreslås att lagen ska få en ny 9 a § med bestämmelser om återvinning av egendom eller gottgörelse i sådana fall där borgenären anser att hans eller hennes intressen har lidit på grund av att gäldenären överlätit egendom i samband med en konkurs eller utmätning. Ändringen har samband med 11 § i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll enligt vilken åtskiljande av egendom eller gottgörelse får gå åter till konkursboet enligt lagen om återvinning till konkursbo.

För att mottagaren av egendom ska få skydd mot borgenärerna vid åtskiljande av egendom eller i samband med gottgörelse, ska han eller hon till magistraten ge in en åtskiljandehandling eller ett avtal eller någon annan handling om gottgörelse inom den tidsfrist som anges i den föreslagna 9 a §. Tidsfristerna i paragrafen motsvarar tidsfristerna för återvinning av gåva eller avtal med egenskap av gåva samt återvinning av avvitrning enligt äktenskapslagen (234/1929). Motsvarande bestämmelser om sådan återvinning finns i 6 och 9 § i lagen om återvinning till konkursbo.

Tidsfristen för återvinning räknas från det att åtskiljandehandlingen eller avtalet eller någon annan handling om gottgörelse ingavs till magistraten för registrering. Bestämmelserna om denna utgångspunkt finns i punkt 1 i den föreslagna paragrafen. De tidsfrister

för återvinning som anges i punkterna 2 och 3 börjar löpa från det att handlingen ingetts till magistraten för registrering.

Enligt punkt 2 återgår ett åtskiljande av egendom eller en gottgörelse om åtskiljandehandlingen eller avtalet eller någon annan handling om gottgörelse inte hade getts in till magistraten senare än ett år före den fristdag som fastställs i 2 § i lagen om återvinning till konkursbo. Med fristdagen i lagens 2 § avses i regel den dag konkursansökan ingavs till rätten.

Enligt punkt 3 går ett åtskiljande av egendom eller en gottgörelse dessutom åter om åtskiljandehandlingen eller avtalet eller någon annan handling om gottgörelse inte hade getts in till magistraten senare än tre år före fristdagen, om det inte visas att gäldenären när åtskiljandet av egendom förrättades eller rättshandling om gottgörelse företogs inte var överskuldssatt och inte heller blev överskuldssatt till följd av åtskiljandet eller rättshandling.

1.6 Lag om ändring av lagen om vissa personregister vid magistraterna

Det föreslås att lagen ska få ett nytt 2 a kap. om ett register för ärenden som gäller samboförhållanden. De nya bestämmelserna följer principerna för bestämmelserna om registret för äktenskapsförordsärenden i tillämpliga delar.

6 a §. *Användningsändamål för registret över ärenden som gäller samboförhållanden.* I den föreslagna nya 6 a § bestäms registrets användningsändamål. Enligt förslaget ska i registret införas uppgifter ur de handlingar som avses i 11 § i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll, dvs. åtskiljandehandlingar och avtal eller andra handlingar om gottgörelse. Syftet med registret är att rättsverkningarna av att de nämnda handlingarna getts in för registrering ska börja gälla och att uppgifterna blir offentliga.

6 b §. *Uppgifter som införs i registret över ärenden som gäller samboförhållanden.* I den föreslagna nya 6 b § bestäms om uppgifter som ska föras in i registret. Enligt paragrafen införs sambornas namn och personbeteckningar eller, om personbeteckning saknas, deras födelsetider, sambornas hemkom-

muner eller de stater där de är bosatta, handlingens art och datum för upprättandet, dagen för mottagandet av anmälan och magistratens namn, registreringsdatum och identifieringsuppgifter för ärendet. Dessutom införs de uppgifter som framgår ur befolkningsdatasystemet om en sambos eventuella namnändring.

Eftersom ett samboförhållande inte förutsätter registrering upptar förteckningen över uppgifter som ska föras in i registret inte datum vare sig för när ett samboförhållande har inletts eller upphört och inte heller orsakerna till att samboförhållandet upphört, vilket är fallet i fråga om registret över äktenskapsförordsärenden.

6 c §. *Förutsättningar för registrering av ärenden som gäller samboförhållanden.* I den föreslagna nya 6 c § bestäms om förutsättningarna för registrering av ärenden som gäller samboförhållanden. Anmälan om registrering ska göras skriftligen och till den ska fogas den i anmälan avsedda handlingen i original. Anmälan kan göras av en sambo eller av en avliden sambos arvingar.

1.7 Lag om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet

34 §. Det föreslås att paragrafens 1 mom. 9 punkt ändras så att en intressebevakare inte ska ha rätt att ingå ett avtal om sådant åtskiljande av egendom som förrättas utan en skiftesman som avses i 23 kap. i ärvdabalken, om inte förmyndarmyndigheten lämnat tillstånd. Gällande bestämmelse har samma innehåll, men omfattar endast avvitrning eller arvskifte. Den ändrade bestämmelsen ska bli tillämplig vid åtskiljande av egendom när ett samboförhållande upphört i sådana fall där antingen en sambo eller en sambos arvinge behöver en intressebevakare på grund av att han eller hon är minderårig eller av andra skäl. Förutsättningarna för förordnande av intressebevakare fastställs i 7—13 § i lagen om förmyndarverksamhet (442/1999).

Åtskiljande av egendom förrättas också mellan makar enligt 85 § 2 mom. i äktenskapslagen, om ingendera dem har giftorätt i den andras egendom. Till denna del bidrar ändringen till att förtydliga rådande tolkning

enligt vilken hänvisningen till avvittning även gäller åtskiljande av makars egendom.

2 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Lagarna föreslås träda i kraft ca tre månader efter det att de har antagits och blivit stadfästa. Den föreslagna övergångstiden behövs för att de tekniska ändringar som lagstiftningen förutsätter i magistraternas personregister ska kunna genomföras innan lagarna träder i kraft.

Lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll och lagen om ändring av 10 kap. i rättegångsbalken tillämpas inte på samboförhållanden som har upphört innan dessa lagar har trätt i kraft.

Lagen om ändring av lagen om återvinning till konkursbo och lagen om ändring av lagen om vissa personregister vid magistraterna tillämpas inte om åtskiljandet av egendom eller gottgörelsen avser ett samboförhållande som har upphört innan dessa lagar har trätt i kraft.

Lagen om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken och lagen om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva tillämpas inte, om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet av dessa lagar.

Meningen är att lagarna ska träda i kraft samtidigt. Åtgärder som verkställigheten av lagarna förutsätter får vidtas innan lagarna träder i kraft.

3 Förhållande till grundlagen och lagstiftningsordning

Bestämmelserna i den föreslagna lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll innebär ett ingrepp i avtalsfriheten eftersom samborna eller en avliden sambos arvingar inte på giltigt sätt ska kunna avstå från sin rätt att kräva åtskiljande av egendom eller sin rätt att ansöka om förordnande av skiftesman. Det föreslås att bestämmelserna ska gälla samtliga samboförhållanden som inte har upplösts innan lagen träder i kraft. Förslaget har således retroaktiva konsekvenser för samboförhållanden som har inletts innan lagen trädde i kraft.

Avtalsfriheten är inte uttryckligen tryggad i grundlagen, men den får ett visst skydd genom grundlagsbestämmelserna om egendomsskydd. Grundlagsskyddet för egendom gäller också kontinuiteten i avtalsförhållanden, även om förbudet mot att retroaktivt intervensera i ett avtalsförhållandes okränkbarhet inte har varit absolut i grundlagsutskottets praxis. Det förbud som i princip gäller mot retroaktiv reglering har t.ex. inte tolkats så snävt att det inte skulle tillåta möjligheter att man genom retroaktiva bestämmelser i vanlig lag klargör och kompletterar gällande rättsförhållanden, om det inte tillför den materiella rätten något väsentligt nytt (RP 309/1993 rd, s. 66—67). Avtalsparterna har dock rätt att lita på att lagstiftningen om viktiga rättigheter och skyldigheter i ett avtalsförhållande är beständig, vilket innebär att lagstiftningen i dessa frågor inte orimligt mycket får försämma avtalsparternas rättsliga ställning. Grundlagsutskottet har också gjort en bedömning av denna typ av bestämmelser som intervenerar i egendomsskyddet med avseende på de allmänna villkoren för begränsning av de grundläggande fri- och rättigheterna, t.ex. om målen är acceptabla och om bestämmelserna följer proportionalitetsprincipen (t.ex. GrUU 56/2005 rd och de utlåtanden av utskottet som anges där).

Den föreslagna lagstiftningen utgår från att vardera sambon behåller sin egen egendom när samboförhållandet upphör. Dessutom får samborna genom ömsesidiga avtal avvika från de materiella bestämmelserna i lagstiftningen, t.ex. från bestämmelserna om samägandepresumption i 6 § eller om gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet i 3 kap.

För parternas avtalsfrihet är det dock av betydelse att en sambo eller en avliden sambos arvingar enligt förslaget inte får avstå sina processuella rättigheter, dvs. från sin rätt att kräva åtskiljande av egendom eller att ansöka om en skiftesman för verkställigheten. Syftet med dessa processuella rättigheter är att stödja en sambos eller en sambos arvingars rätt till sin egen egendom eller till egendom som tillkommer honom eller henne genom arv. Till denna del kan regleringen också karaktäriseras som verkställighetsrätt. Grundlagsutskottets har som regel ansett att lagstiftning

av denna typ kan sättas i kraft genom vanliga lagar (GrUU 13/2003 rd).

Vid åtskiljande av egendom får en part komma överens om ägarförhållandena på önskat sätt utan hinder av processuella bestämmelser. Efter ett korrekt genomförande av ett åtskiljande enligt avtal får han eller hon inte längre kräva nytt åtskiljande av egendom. De avtal mellan sambor som gäller när lagen träder i kraft fortsätter att gälla med undantag för processuella omständigheter.

Bestämmelserna om gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet är framför

allt ett sätt att lagfästa gällande rättspraxis om återvinning av obehörig vinst mellan sambor. Till denna del utgör förslaget ett förtydligande och en komplettering av gällande rättsläge utan att den materiella rätten tillförs något väsentligt nytt.

Av dessa skäl anser regeringen att lagförslaget om upplösning av sambors gemensamma hushåll kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning.

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs Riksdagen följande lagförslag:

1.

Lag**om upplösning av sambors gemensamma hushåll**

I enlighet med riksdagens beslut föreskrivs:

1 kap.

Allmänna bestämmelser

1 §

Tillämpningsområde

Denna lag tillämpas på upplösning av sambors gemensamma hushåll när ett samboförhållande upphör.

2 §

Bestämmelsernas dispositiva karaktär

Avvikelse från bestämmelserna i denna lag får göras genom avtal.

En sambo eller en avliden sambos arvinge kan dock inte på giltigt sätt avstå från sin rätt att kräva sådant åtskiljande av egendom som avses i 4 § i denna lag eller från sin rätt att ansöka om förordnande av skiftesman i enlighet med 7 § 2 mom.

3 §

Definition av sambo och samboförhållande

Med sambo avses i denna lag en part i ett parförhållande (*samboförhållande*) där parterna bor i gemensamt hushåll. Parterna ska ha bott i gemensamt hushåll i minst fem år

eller ha eller ha haft ett gemensamt barn eller ha eller ha haft gemensam vårdnad om ett barn. Med sambo avses dock inte en person som är gift.

2 kap.

Åtskiljande av sambors egendom

4 §

Åtskiljande av egendom

Om en sambo eller en avliden sambos arvinge kräver det, ska åtskiljande av sambornas egendom förrättas när samboförhållandet upphör.

5 §

Sambors egendom

Vid åtskiljandet av egendom behåller vardera sambon sin enskilda egendom. Om samborna har gemensam egendom, ska samägandeförhållandet upplösas på begäran.

6 §

Presumption för samägande

Om det vid åtskiljandet av sambors egendom inte av ett avtal mellan samborna eller

av omständigheterna i övrigt framgår och inte heller kan visas vilkendera sambons egendom något lösöre hör till eller att lösöret utgör gemensam egendom, ska samborna anses ha förvärvat det tillsammans med lika andelar.

7 §

Förrättning för åtskiljande av egendom

Avtal om åtskiljande av egendom kan ingås genom en åtskiljandehandling som upprättas på det sätt som föreskrivs i 23 kap. 9 § i ärvdabalken.

En sambo eller en avliden sambos arvinge kan även ansöka hos domstol om förordnande av skiftesman för åtskiljande av sambornas egendom. En skiftesman förordnas och åtskiljandet av egendom förrättas i den ordning som föreskrivs för arvskifte.

3 kap.

Gottgörelse för insatser för det gemensamma hushållet

8 §

Förutsättningar för gottgörelse

En sambo har rätt till gottgörelse, om han eller hon genom sin insats för det gemensamma hushållet har hjälpt den andra sambon att öka eller bevara dennes egendom så att en upplösning av det gemensamma hushållet enbart utifrån ägandeförhållandena skulle leda till obehörig vinst för den ena sambon på den andra sambons bekostnad.

Som en insats för det gemensamma hushållet betraktas

1) arbete för det gemensamma hushållet eller för egendom som ägs av den andra sambon,

2) användning av medel för det gemensamma hushållet,

3) placering av medel i egendom som ägs av den andra sambon, eller

4) annan jämförbar verksamhet.

Någon rätt till gottgörelse föreligger inte, om insatsen för det gemensamma hushållet

gett en obehörig vinst som med hänsyn till omständigheterna är ringa.

9 §

Yrkande på gottgörelse

Gottgörelse kan avtalas eller yrkas hos den skiftesman som förordnats för att förrätta åtskiljandet av sambornas egendom. Om det inte har gjorts någon ansökan om att en skiftesman ska förordnas, får gottgörelse yrkas genom talan i domstol.

Rätten till gottgörelse förfaller, om gottgörelse inte har yrkats vid åtskiljandet av egendom och ingen talan om gottgörelse väckts inom sex månader från åtskiljandet.

Om åtskiljande av sambornas egendom inte förrättats, förfaller dock rätten till gottgörelse om talan inte väckts eller ansökan om förordnande av skiftesman inte har gjorts senast tre år efter en sambos död eller från det att samborna varaktigt flyttade isär.

4 kap.

Särskilda bestämmelser och ikraftträdande

10 §

Sökande av ändring i skiftesmannens avgörande

En sambo eller en avliden sambos arvingar får i enlighet med vad som föreskrivs i 23 kap. 10 § i ärvdabalken klandra åtskiljande av egendom och avgörande om gottgörelse-yrkande av en skiftesman.

11 §

Återvinning

Om en sambo vid åtskiljande av sambors egendom eller genom att lämna gottgörelse enligt 8 § har överlåtit avsevärt mera egendom till sin sambo eller dennes arvingar än vad han eller hon skulle ha varit skyldig att överlåta, får åtskiljandet eller gottgörelsen gå åter till konkursbo på det sätt som föreskrivs

i lagen om återvinning till konkursbo (758/1991).

För att en sambo eller dennes arvingar som fått egendom på det sätt som anges i 1 mom. ska kunna få skydd mot återvinningsanspråk från den andra sambons borgenärer vid konkurs eller utsökning, ska åtskiljandehandlingen eller avtalet eller någon annan handling om gottgörelse ges in till magistraten för registrering på det sätt som föreskrivs i lagen om vissa personregister vid magistraterna (57/2005).

12 §

Ikraftträdande och övergångsbestämmelse

Denna lag träder i kraft den 20 .

Denna lag tillämpas inte på samboförhållanden som har upphört innan denna lag har trätt i kraft.

Åtgärder som verkställigheten av lagen förutsätter får vidtas innan lagen träder i kraft.

2.

Lag

om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i ärvdabalken av den 5 februari 1965 (40/1965) 8 kap. 2 § och 8 § 1 mom., sådana de lyder i lag 209/1983, som följer:

8 kap.

Om bidrag och gottgörelse

2 §

Arvlåtares efterlevande make eller maka i de fall som avses i 3 kap. 7 § eller arvlåtares sambo kan ur kvarlåtenskapen få bidrag efter vad som bedöms skäligt, om hans eller hennes försörjning har försämrats till följd av arvlåtarens död och bidraget behövs för att trygga försörjningen.

Bidrag kan ges efterlevande make eller maka även i det fall att den efterlevande inte med stöd av 3 eller 25 kap. kan få egendom som behövs för en tillräcklig försörjning.

Genom utgivande av bidrag får det inte utan vägande skäl göras intrång i arvinges rätt till laglott.

När bidragsbehovet och bidragsbeloppet prövas ska hänsyn tas till den efterlevande makens, makans eller sambons möjligheter att trygga sin försörjning genom sina egna tillgångar och förvärvsinkomster eller andra

inkomster samt till hans eller hennes ålder, parförhållandets varaktighet och andra jämförbara omständigheter.

Med sambo avses i detta kapitel en person som tillsammans med arvlåtaren vid dennes död lever i ett samboförhållande som avses i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20).

8 §

Anspraak på bidrag som avses i 1 och 2 § och på gottgörelse som avses i 5 § ska fram-

ställas senast vid arvskiftet. Om arvskifte inte ska förrättas, ska bidrag som avses i 2 § yrkas senast vid avvitrningen av makarnas egendom eller vid åtskiljandet av sambornas egendom.

Denna lag träder i kraft den 20 .

Om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet av denna lag, tillämpas de bestämmelser som gällde vid ikraftträdandet.

3.

Lag

om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen av den 12 juli 1940 om skatt på arv och gåva (378/1940) 11 § 1 mom., sådant det lyder i lag 1063/2007, som följer:

11 §

De som får en andel i ett dödsbo hänförs till två skatteklasser som följer:

I. arvlåtarens make eller maka, arvinge i rakt uppstigande eller nedstigande led, makes eller makas arvinge i rakt nedstigande led samt arvlåtarens sambo, om sambon får bidrag som avses i 8 kap. 2 § i ärvdabalken, samt

II. annan släkting eller utomstående.

Denna lag träder i kraft den 20 .

Om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet av denna lag, tillämpas de bestämmelser som gällde vid ikraftträdandet.

4.

Lag**om ändring av 10 kap. i rättegångsbalken**

I enlighet med riksdagens beslut
 fogas till 10 kap. i rättegångsbalken, sådant det lyder i lag 135/2009, en ny 11 a § och till
 10 kap. 17 § 2 mom. en ny 3 a-punkt som följer:

10 kap.

avses ett ärende som gäller

Om forum i tvistemål

11 a §

Ett ärende som gäller gottgörelse, åtskiljande av egendom eller klander av åtskiljande eller gottgörelseavgörande enligt lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20) ska prövas av den tingsrätt inom vars domkrets någondera av samborna har sitt hemvist eller sin vanliga vistelseort. Om ärendet inleds efter den ena sambons död, tillämpas dock 17 § i detta kapitel.

3 a) gottgörelse, åtskiljande av egendom eller klander av åtskiljande eller gottgörelseavgörande enligt lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll, om ärendet inleds efter den ena sambons död,

17 §

Med ett ärende som gäller kvarlåtenskap

Denna lag träder i kraft den 20 .

Denna lag tillämpas inte på sådana i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll avsedda samboförhållanden som har upphört innan lagen har trätt i kraft.

5.

Lag**om ändring av lagen om återvinning till konkursbo**

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till lagen av den 26 april 1991 om återvinning till konkursbo (758/1991) en ny 9 a §
som följer:

9 a §

*Återvinning av åtskiljande av egendom eller
gottgörelse*

Har gäldenären eftergivit sin rätt så som
avses i 11 § i lagen om upplösning av sam-
bors gemensamma hushåll (/20), ska åtskiljandet eller gottgörelsen gå åter,

1) om åtskiljandehandlingen eller avtalet
eller någon annan handling om gottgörelse
inte har getts in till magistraten före fristda-
gen,

2) om en handling som avses i 1 punkten
har getts in till magistraten senare än ett år
före fristdagen, eller

3) om en handling som avses i 1 punkten
har getts in till magistraten dessförinnan,

men senare än tre år före fristdagen, och det
inte visas att gäldenären när åtskiljandet av
egendom förrättades eller rättshandlingen om
gottgörelse företogs inte var överskuldsatt
och inte heller blev överskuldsatt till följd av
åtskiljandet eller rättshandlingen.

Denna lag träder i kraft den
20 .

Denna lag tillämpas inte om åtskiljandet av
egendom eller gottgörelsen avser ett i lagen
om upplösning av sambors gemensamma
hushåll avsett samboförhållande som har
upphört innan denna lag har trätt i kraft.

Åtgärder som verkställigheten av lagen
förutsätter får vidtas innan lagen träder i
kraft.

6.

Lag**om ändring av lagen om vissa personregister vid magistraterna**

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till lagen av den 4 februari 2005 om vissa personregister vid magistraterna (57/2005)
ett nytt 2 a kap. som följer:

2 a kap.

Register över ärenden som gäller samboförhållanden

6 a §

Användningsändamålet för registret över ärenden som gäller samboförhållanden

I registret över ärenden som gäller samboförhållanden införs uppgifter ur följande handlingar som avses i 11 § i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20):

- 1) åtskiljandehandlingar,
- 2) avtal och andra handlingar om gottgörelse.

Registret förs för att sätta i kraft rättsverkningarna av att handlingar som avses 1 mom. lämnas in för registrering samt för offentliggörande av uppgifterna.

6 b §

Uppgifter som införs i registret över ärenden som gäller samboförhållanden

I registret införs

- 1) i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll avsedda sambors namn och personbeteckningar eller, om personbeteckning saknas, födelsetid,

2) sambornas hemkommuner eller de stater där de är bosatta,

3) handlingens art och datum för upprättande av handlingen,

4) dag för mottagande av anmälan, samt

5) magistratens namn, dagen för registrering av handlingen och identifieringsuppgifter för ärendet.

I registret införs dessutom uppgifter ur befolkningsdatasystemet om ändring av en sambos namn.

6 c §

Förutsättningar för registrering av ärenden som gäller samboförhållanden

Anmälan om registrering av handlingar ska göras skriftligen hos magistraten. Anmälan kan göras av en sambo eller av en sambos arvingar. Den handling som anmälan gäller ska bifogas anmälan i original.

Denna lag träder i kraft den 20 .

Denna lag tillämpas inte om åtskiljandet av egendom eller gottgörelsen avser ett i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll avsett samboförhållande som har upphört innan denna lag har trätt i kraft.

Åtgärder som verkställigheten av lagen förutsätter får vidtas innan lagen träder i kraft.

7.

Lag

om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen av den 1 april 1999 om förmyndarverksamhet (442/1999) 34 § 1 mom.
9 punkten som följer:

34 §

Om inte något annat bestäms i lag, har intressebevakaren inte rätt att på huvudmannens vägnar utan förmyndarmyndighetens tillstånd

9) ingå avtal om avvitrering eller åtskiljande av egendom eller arvskifte som förrättas utan sådan skiftesman som avses i 23 kap. i ärvdabalken,

Denna lag träder i kraft den 20 .

Denna lag tillämpas inte om åtskiljandet av egendom avser ett i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20) avsett samboförhållande som har upphört innan denna lag har trätt i kraft.

Helsingfors den 9 april 2010

Republikens President

TARJA HALONEN

Justitieminister *Tuija Brax*

2.

Lag**om ändring av 8 kap. 2 och 8 § i ärvdabalken**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i ärvdabalken av den 5 februari 1965 (40/1965) 8 kap. 2 § och 8 § 1 mom., sådana de
lyder i lag 209/1983, som följer:

Gällande lydelse

8 kap.

Om bidrag och gottgörelse

2 §

Arvlåtares trolovade och efterlevande make i de fall som avses i 3 kap. 7 § kan ur kvarlåtenskapen behållning i bidrag i ett för allt ges pengar eller annan egendom efter vad som prövas skäligt, om det är påkallat för hans utkomst.

Bidrag kan ges efterlevande make även i det fall att honom med stöd av 3 eller 25 kap. inte kan ges egendom som behövs för en tillräcklig utkomst.

Genom utgivande av bidrag får intrång inte utan vägande skäl göras i arvinges rätt till laglott.

Föreslagen lydelse

8 kap.

Om bidrag och gottgörelse

2 §

Arvlåtares efterlevande make eller maka i de fall som avses i 3 kap. 7 § eller arvlåtares sambo kan ur kvarlåtenskapen få bidrag efter vad som bedöms skäligt, om hans eller hennes försörjning har försämrats till följd av arvlåtarens död och bidraget behövs för att trygga försörjningen.

Bidrag kan ges efterlevande make eller maka även i det fall att den efterlevande inte med stöd av 3 eller 25 kap. kan få egendom som behövs för en tillräcklig försörjning.

Genom utgivande av bidrag får det inte utan vägande skäl göras intrång i arvinges rätt till laglott.

När bidragsbehovet och bidragsbeloppet prövas ska hänsyn tas till den efterlevande makens, makans eller sambons möjligheter att trygga sin försörjning genom sina egna tillgångar och förvärvsinkomster eller andra inkomster samt till hans eller hennes ålder, parförhållandets varaktighet och andra jämförbara omständigheter.

Med sambo avses i detta kapitel en person som tillsammans med arvlåtaren vid dennes

död lever i ett samboförhållande som avses i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20).

8 §

Anspråk på bidrag *varom stadgas* i 1 och 2 §§ samt på gottgörelse skall framställas senast vid arvskiftet. Skall arvskifte inte förrättas, skall bidrag enligt 2 § yrkas senast vid avvittringen av makarnas egendom.

8 §

Anspråk på bidrag *som avses i* 1 och 2 § och på gottgörelse *som avses i* 5 § ska framställas senast vid arvskiftet. Om arvskifte inte ska förrättas, ska bidrag *som avses i* 2 § yrkas senast vid avvittringen av makarnas egendom eller vid åtskiljandet av sambornas egendom.

Denna lag träder i kraft den 20 .

Om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet av denna lag, tillämpas de bestämmelser som gällde vid ikraftträdandet.

3.

Lag**om ändring av 11 § i lagen om skatt på arv och gåva**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen av den 12 juli 1940 om skatt på arv och gåva (378/1940) 11 § 1 mom., sådant
 det lyder i lag 1063/2007, som följer:

Gällande lydelse

11 §

De som får en andel i ett dödsbo hänförs till
 två skatteklasser, som följer:

I. arvlåtarens make, arvinge i rakt uppsti-
 gande eller nedstigande led, makes arvinge i
 rakt nedstigande led samt arvlåtarens trolova-
 de i det fall den trolovade får bidrag som av-
 ses i 8 kap. 2 § i ärvdabalken, samt

II. annan släkting eller utomstående.

Föreslagen lydelse

11 §

De som får en andel i ett dödsbo hänförs
 till två skatteklasser som följer:

I. arvlåtarens make *eller maka*, arvinge i
 rakt uppstigande eller nedstigande led, makes
eller makas arvinge i rakt nedstigande led
 samt arvlåtarens *sambo, om sambon* får bi-
 drag som avses i 8 kap. 2 § i ärvdabalken,
 samt

II. annan släkting eller utomstående.

Denna lag träder i kraft den
20 .

Om arvlåtaren har avlidit före ikraftträ-
dandet av denna lag, tillämpas de bestäm-
melser som gällde vid ikraftträdandet.

7.

Lag

om ändring av 34 § i lagen om förmyndarverksamhet

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen av den 1 april 1999 om förmyndarverksamhet (442/1999) 34 § 1 mom.
 9 punkten som följer:

Gällande lydelse

34 §

Om inte något annat bestäms i lag, har intressebevakaren inte rätt att på huvudmannens vägnar utan förmyndarmyndighetens tillstånd

9) ingå avtal om avvitrering eller arvskifte som förrättas utan sådan skiftesman som avses i 23 kap. ärvdabalken,

Föreslagen lydelse

34 §

Om inte något annat bestäms i lag, har intressebevakaren inte rätt att på huvudmannens vägnar utan förmyndarmyndighetens tillstånd

9) ingå avtal om avvitrering eller *åtskiljande av egendom eller* arvskifte som förrättas utan sådan skiftesman som avses i 23 kap. i ärvdabalken,

Denna lag träder i kraft den 20 .

Denna lag tillämpas inte om åtskiljandet av egendom avser ett i lagen om upplösning av sambors gemensamma hushåll (/20) avsett samboförhållande som har upphört innan denna lag har trätt i kraft.